

szombat

2005. március
5765 Ádár I.

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila
Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:

Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Ronald S. Lauder Alapítvány,

Nemzeti Kulturális Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

A címlapon
Tóth Csilla montázsja

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2005. február 18-án.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Matolcsy Miklós vezérigazgató
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: szikra.kervigh@szikra lap-
nyomda.hu

10. oldal

15. oldal

18. oldal

23. oldal

30. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Gadó János
Az antifaszizmus nem elég

VILÁG

- 5 Tony Judt
Leszámolás az illúziókkal?

- 9 Elméleti anticionizmus
(Gadó János)

- 10 Vlagyimir Putyin esete
az antiszemita honatyákkal
(Eperjesi Ildikó)

- 11 Németország
és a bevándorlási törvény

HAZAI DOLGAINK

- 12 Egyházi ügynökök (Kunstár Csaba)

- 15 Új hitközség felé
A megosztó egység
(Csáki Márton)

- 18 Centropa – az emlékezet
folytonosságáért (sz.t.g.)

MÉDIAKRITIKA

- 19 Elfogultságok

KULTÚRA

- 21 Vámos Miklós
Tanuljunk könnyen, gyorsan héberül
A „Nyelvek és utak” sorozatból

- 23 „Történelem nélküli utód”
Vámos Miklóssal beszélget Várnai Pál

- 27 Maus (Orbán Katalin)

- 30 Távoltítás
Koltai Lajos Sorstalanság című filmjéről
(Halász Tamás)

- 31 Részekből az egész (Rick Zsófi)

GYEREKSAROK

- 32 Fügönyök Purimja (Fritz Zsuzsa)

Az antifasizmus nem elég

„**D**icsőség a hősöknek” – méltatja a Vörös Hadsereget az Új Élet, a zsidó hitközség hivatalos lapjának februári száma az első oldalon, visszaidézve a boldogult Kádár-rendszert. Vajon miért állt meg 1945-nél a hivatalos magyarországi zsidó vezetők órája? Miért nem építették be történelemlapjukba az azóta eltelt hatvan évet? Miféle fekete lyuk nyelte el a szovjet antiszemitizmust és anticomunizmust? Miért nem vesznek tudomást arról, hogy (akárcsak a szovjet korszakban) a megújult antiszemitizmus ma antifasiszta nyelven beszél?

1989-ig a zsidó hitközség hivatalos ideológiája a kincstári antifasizmus volt, a sémát fasiszták rémtettei miatti monoton síránkozás és a szovjet felszabadítók iránti hálálkodás. A vallási parancsok formális betartásán túl ezek voltak zsidó önképük alapjai – a Kádár-rendszer ennyit engedélyezett. Amikor 1989 után sor kerülhetett volna ennek revíziójára, megjelent a színen az örökre eltemetett hitt szélsőjobb, és a zsidó hitközség az első döbbenet után a kézenfekvő szovjetpárti antifasizmusba kapaszkodott. Ezt a nyelvezetet ismerték, ebben voltak otthon. Még mielőtt előtörhetett volna, ismét tudatuk mélyére süllyedt a szovjet antiszemitizmus negyven éve. „Sztálin vagy Hitler” – jellemezhetnének kis túlzással ezt az attitűdöt. S amennyire érthető az idős holokauszt-túlélők pánikreakciója, annyira szerencsétlen, hogy nincs a Hitközségben szellemi erő, amely képes lenne tágabb összefüggéseket áttekinteni.

*

Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor keztek fogtak egymással a Dohány utcai zsi-

nagógában tartott holokauszt-megemlékezésen. Ilyen gesztusra a miniszterelnök beiktatása óta nem került sor. A holokauszt az egyetlen szimbólum, amely mellett eltörpülnek a mai közélet mindent átható visszásságai.

Hatalmas öntudatot ad ez a zsidóság vezetőinek, akik a hivatalos megemlékezéseken az áldozatok képviselőjében lépnek fel. Ez a roppant súly roppant tehetlenségi erőt is jelent. Az önvizsgálat ebben a helyzetben csak a nem zsidók kötelessége, az áldozatok emléke örök és mozdulatlan, s ezt érzik azok is, akik az áldozatokat képviselik. A holokauszt egyetemes metaforává válása segíti eképp a régi szemlélet konzerválódását, roppant tömege akadály a közösség és vezetőik önvizsgálatának.

A Hitközség vezetői nem beszélnek idegen nyelven, nemigen látnak túl a határokon, legfontosabb tájékozódási pontjuk a magyar (szélső)jobboldal. Annyit tudnak, hogy a holokauszt a mai Európa első számú szimbólumává lépett elő, tagadását számos országban törvény bünteti, hogy Nyugat-Európában a szélsőjobb kiszorult a mainstream politikai életből, s mindez számukra példaértékű. Nem sokat tudnak

arról, hogy az antiszemitizmus baloldali, anticomunista köntösben visszatért, és gyakran szélsőségesen durva hangot üt meg. (Pedig ha máshonnan nem, épp a magyar szélsőjobboldali sajtóból tudhatnák, amely épp ezt a gyakorlatot űzi, gyakran nyugat-európai baloldali lapokra hivatkozva.)

*

Ám történelemlapjuk megújítására a zsidó értelmiségőtől sem kapnak biztatást a Hitközség képviselői. A mai magyar szellemi életben csekély azoknak a száma, akik a XX. század mindkét totalitarizmusától távolságot kívánnak tartani.

Pedig a Kádár-rendszer utolsó éveiben az asszimilációból visszaautat kereső zsidó értelmiség igen kritikusan viszonyult a rendszerhez, és zsidó önképében (a hagyomány ismeretének híján) nagy szerepe volt a demokratikus értékeknek, a „létező szocializmussal” szembeni kritikussá váltak. Az antifasizmus akkor kincstári korszakát élte, nem állt szemben vele valódi fasizmus (miként a mai kincstári antikommunizmus is nem létező kommunistákkal hadakozik.) A bontakozó zsidó civil társadalom számára még hiteltelenebbé tette az antifasiszta frazeológiát az akkori Hitközség, amely gátlástalanul együttműködött a rendszerrel a zsidó élet alapjainak felszámolásában.

Csak hogy a zsidó értelmiség fiatalabb nemzedékeit is sokkolta '89 után a háború előtti politikai alvilág visszaté-

Ára: 68 FORINT

www.munkacs.com HÉ. né. 2. sz. 2005. február 1. 1000 22. 5765

ÚJ ÉLET

A MAGYARORSZÁGI HITKÖZSÉGEK LAPJA

1945

Ez egy tiltott
önkényuralmi
jelkép helye

2005

DICSŐSÉG A HŐSÖKNEK

Hatvan éve szabadította fel
a Vörös Hadsereg a pesti gettót

Emlékező istentisztelet a Dohány utcai zsinagógában

A Hit-község lapjának 2005 februári fejléce

rése. A jobboldal antikommunista hisztériájára a szélsőjobboldali veszedelem felidézése volt a válasz. A helyzet a mai napig sem változott számottevően. A két politikai tábor harca az értelmiség jó részét is magával ragadta, s ez nem alkalmas helyzet a kétféle szélsőségtől való egyforma távolságtartásra.

*

De a mai Európa politikai légköre sem a higgadt, távolságtartó gondolkodásra serkent. A formálódó új Európa szellemi centrumában ma a baloldali, antifasiszta, kisebbségvédő, Amerika-ellenes retorika a domináns – ami nem is áll olyan nagyon távol a nyolcvanas évek szovjet hangnemétől („gyarmatosító nyugat bűnei, elnyomott népek felszabadítása, olajra éhes amerikai imperializmus, izraeli agresszió stb.), csak néhány panelt kell kicserélni. Mindez – ha sokszoros átételen át eljut a zsidó vezetőkhez és közösséghez – kiválóan alkalmas arra, hogy anakronisztikus antifasizmusukban megerősítse őket.

Baloldali, antifasiszta alapon azonban ma már nehéz eligazodni a világban, mert a brutális, népirtó, Izrael elpusztításáról üvöltöző rezsimek is ezt a frazeológiát használják. Jelenleg az Egyesült Államok az egyetlen ország, amely ezekkel a rezsimekkel konzekvensen szembehelyezkedik – miközben nem tagadja meg antifasiszta múltját. Az amerikai zsidóság befolyásos szervezetei ezt a politikát támogatják. Az európai zsidóság – e fogalom is teljesen új – azonban más világban él. Az egységesülő kontinensen, annak értékeire hivatkozva törekszik maga is valamiféle egységes európai zsidó öntudatot és intézményrendszert kialakítani – miközben épp az új Európa új antiszemitizmusával kell fölvennie a küzdelmet. Olyan kihívás ez, amelyre még Nyugat-Európa zsidó közösségei sem találták meg a választ – pedig ők az információs centrumban élnek: beszélnek világnyelveken, olvassák a nagy világlapokat, és képesek túllátni saját országuk határain.

Gadi János

TONY JUDT

Leszámolás az illúziókkal?*

Napjainkban az antiszemitizmus valós, ám egyúttal félrevezető probléma. A kettő közötti különbségtétel egyike azoknak a fontos kérdéseknek, amelyek leginkább megkülönböztetik Európát Amerikától. Bár az európaiak túlnyomó többségét elborzasztják a zsidók elleni és a zsidó intézmények elleni támadások, és ezeket igen komolyan veszik, Európa-szerte tisztában vannak azzal is, hogy ezeket a támadásokat a helyi körülmények szülik, és szorosan összefüggenek az európai és az azon kívüli politikai helyzettel. Így például a Franciaországban vagy Belgiumban megszorodott zsidóellenes incidenseket nagyon helyesen azoknak a gyakran arab vagy muzulmán származású fiataloknak a számlájára írják, akik a hajdani bevándorlók gyermekei vagy unokái. Ez egy új, nyugtalanító társadalmi kihívás, aminek kezelése – a fokozott rendőrségi védelem nyújtásán túl – távolról sem egyértelmű. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ezek az incidensek nem a „nagyapa antiszemitizmusának” megnyilvánulásai.

Az Egyesült Államokból nézve Európában – és különösen Nyugat-Európában – visszaesés tapasztalható, mintha az öreg kontinens visszatérne igazi énjéhez. Múlt év februárjában Rockwell Schnabel, az Európai Unióhoz akkreditált amerikai nagykövet azt állította, hogy az európai antiszemitizmus „már-már olyan rossz, mint

a 30-as években”. 2002 májusában George Will úgy fogalmazott a *The Washington Post*-ban, hogy Európában az antiszemitizmus „a zsidókérdés végleges megoldásáért folyó küzdelem második – végső? – fázisa lett”. Ezek semmiképp sem tekinthetők elszigetelt, hisztérikus véleményeknek: az amerikai elit és nemkülönben az amerikaiak nagy része is úgy véli, hogy Európa semmit sem tanult múltjából, és a kontinentet ismét elárasztotta a régi antiszemitizmus.

Az amerikai álláspontot, kétségkívül túlzott aggodalom szülte. Az antiszemitizmus valós probléma a mai Európában, de helyi értéken kell kezelni. A tel-avivi egyetemen működő Stephen Roth Intézet szerint 2002-ben ötszázötvenhét antiszemita incidens történt Franciaországban (2003-ban ötszázhárom), míg Belgiumban csak ötvenegy (2003-ban huszonkilenc). Ezek között éppúgy megtalálható a zsidó tulajdonban álló üzletek falára mázolt antiszemita felirat, mint a párizsi vagy lyoni zsinagógára dobott Molotov-koktél.

A graffitiktól az erőszakos cselekményekig terjedő skálán mért antiszemitizmus valóban növekedett néhány európai országban az elmúlt évek során, de ugyanez igaz az Egyesült Államokra is. Az amerikai Anti-Defamation League (ADL) adatai szerint 1999-ben hatvan antiszemita incidens történt az amerikai egyetemeken, 2002-ben százhat, míg 2003-ban hatvan-nyolc. Ugyanakkor összesen ezeröttszázötvenkilenc antiszemita incidens regisztráltak Amerika-szerte 2002-ben (2003-ban pedig ezeröttszázötvenhet), ami jelentős emelkedést mutat az 1986-ban regisztrált kilencszázhat

* A tanulmány a *The Nation* című lapban jelent meg 2005. január 3-án.

esethez képest. Am ha feltételezzük is, hogy a Franciaországban, Belgiumban és más európai országokban megtörtént antiszemita incidensek egy része nem kap nyilvánosságot, semmi sem bizonyítja, hogy az antiszemitizmus Európában elterjedtebb lenne, mint az Egyesült Államokban.

Ami az antiszemita vélemények megjelenését illeti, az Európai Unió Eurobarometer felmérései, a francia SOFRES közvélemény-kutató intézet és az ADL adatai ugyanazt mutatják: sok európai országban és az Egyesült Államokban toleránsak a mérsékelt verbális antiszemitizmus iránt, illetve tovább élnek a zsidókra vonatkozó régi keletű sztereotípiák, mint például az, hogy aránytalanul befolyásolják a gazdasági életet. Ugyanezek a felmérések azonban arra is rávilágítottak, hogy a fiatalabb nemzedék jóval kevésbé toleráns a szüleiknél, ami az előítéleteket illeti. A nem muzulmán francia fiatalok körében például határozottan csökkent az antiszemitizmus – olyannyira, hogy gyakorlatilag elhanyagolható. Egy 2002 januárjában készített francia felmérés szerint a megkérdezettek úgy vélték, hogy inkább többet, mint kevesebbet kellene beszélni a holokausztról, és tízből kilenc egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy a zsinagógák elleni támadások „botrányosak”. Ezek az adatok nagyjából megegyeznek a hasonló amerikai felmérések adataival.

Az európai és amerikai elemzők egyetértenek abban, hogy a zsidók iránti ellenszenv és a közel-keleti események összefüggenek, de ebből homlokegyenest ellenkező következtetést vonnak le. Franciaországi megfigyelők világosan látják, hogy a nagyvárosi munkásnegyedekben élő zsidók elleni támadások hátterében az izraeli kormánnyal szembeni frusztráció és elégedetlenség áll, és a zsidókat illetve a zsidó intézményeket megfélemlítő és sebezhető helyi pótléknak tekintik. A hagyományos európai antiszemitizmus retorikai arzenálja, mint a *Cion bölcsseinek jegyzőkönyve*, a zsidók állítólagos gazdasági túlhatalma és titkos összeesküvéseik, sőt még a

vérvád is megjelenik a damaszkuszi, kairói sajtóban. A műholdas televízióadásoknak köszönhetően a zsidóellenes képzetek és mítoszok gyorsan terjednek a diaszpórában élő arab fiatalok között.

Ellentétben az európaiakkal, akik szerint a probléma a Közel-Keleten gyökeredzik, és ezért ott kell rá megoldást keresni, az ADL és az amerikai elemzők úgy vélik, hogy nincs különbség az Izrael- illetve a zsidóellenesség között – más szóval az anticionizmus és az antiszemitizmus egymás szinonimáivá váltak Európában. Ez egy nyilvánvalóan téves következtetés. A palesztinok iránti szimpátia talán Dániában a legerősebb, épp abban

Míg az európaiak inkább szimpatizálnak a palesztinokkal, mint Izraellel (az ADL szerint ez az arány 24:15), Amerikában az Izrael iránti szimpátia jóval magasabb, mint a palesztinok iránt (55:18, Gallup).

az országban, amely az ADL saját szempontrendszere szerint is a legkevésbé antiszemita (s ne feledjük, az ADL élharcos a „fékevesztett európai antiszemitizmus” rémének propagálásában). A palesztinai arabok támogatása hasonlóan magas Hollandiában, ahol az ADL szerint a legkisebb az antiszemitizmus, hiszen a holland polgárok nyolcvanhárom százaléka szerint a kormánynak ki kell vennie a részét az antiszemitizmus elleni küzdelemből.

Más szóval épp azokban az országokban a legelterjedtebbek a palesztinbarát és a cionistaellenes nézetek, amelyek korábban filoszemiták voltak (és most is azok). Jó okunk van feltételezni, hogy az európaiak realitább nézeteket vallanak az izraeli–palesztin konfliktusról, mint az amerikaiak. Míg az európaiak inkább szimpatizálnak a palesztinokkal, mint Izraellel (az

ADL szerint ez az arány 24:15), Amerikában az Izrael iránti szimpátia jóval magasabb, mint a palesztinok iránt (55:18, Gallup).

Az európaiak tisztábban látják, hogy a régi vágású európai antiszemita gyakran szimpátiával viseltetnek Izrael iránt – sőt, minél rosszabbul viselkedik Izrael, annál inkább szimpatizálnak. Jean-Marie Le Pen, a francia *Nemzeti Front* elnöke egy 2002 áprilisában adott *Haaretz*-interjúban arról beszélt, hogy „megérti” Ariel Saron kemény politikáját („A terrorizmus elleni küzdelem nagyon brutális tud lenni”), melyet a negyven évvel korábban Algériában alkalmazott – általa éppoly jogosnak tartott – francia antiterrorista intézkedésekhez hasonlított.

Az amerikai aggodalom és zavartottság oka az Egyesült Államok által Izraelnek nyújtott bőkezű támogatás (3 milliárd dollár, megfejelve Izrael minden tettének kritikátlan támogatásával) – ezért vélik úgy az amerikaiak, hogy mivel Izrael bírálata szinte megengedhetetlen, az anticionizmus forrása csakis az antiszemitizmus lehet. Az európaiak és az amerikaiak között húzódó, Izrael és a palesztinok kérdésében tetten érhető véleménykülönbség talán az egyik legnagyobb akadály a transzatlanti összhangnak.

Ezt a véleménykülönbséget jól tükrözi a Brown Egyetemen európai történelmet tanító Omer Bartov professzor nemrég megjelent esszéje. A *The New Republic* hasábjain tavaly februárban közzétett, a mai antiszemitizmust tárgyaló írásában Bartov azzal érvelt, hogy éppúgy, ahogyan a világ nem vette komolyan Hitlert az 1930-as években, most is elkövetjük azt a hibát, hogy alábecsüljük vagy éppen semmibe vesszük egy következményeiben talán hasonlóképp pusztító, virulens antiszemitizmus feléledését. Az esszé fő mondanivalója, hogy amennyiben az anticionizmus álcázott antiszemitizmus (márpedig Bartov szerint igen gyakran az), akkor nevének kell nevezni, és annak megfelelően kell küzdeni ellene. Bartov szerint Európában a politikai korrektség jegyében nem vesznek tudomást az antiszemita megnyilvánulásokról, vagy éppenséggel lebecsülik ezeket, különösen a tudományos berkekben. Szerinte

eljött az idő, amikor néven kell nevezni a dolgokat.

Bartov nem esik abba a hibába, hogy minden Izrael-bírálatot az antiszemitizmus vádjával illessen. Ám összemossa a múltat és a jelent azáltal, hogy könnyörtelenül párhuzamot von napjaink anticionizmusa és az 1930-as évek zsidóellenes retorikája között. Amennyiben hetven évvel ezelőtt hibáztunk, amikor nem vettük komolyan Hitler népirtó szándékát, akkor éppúgy hibázunk, ha engedményeket teszünk a Hamasznak, a korábbi maláj miniszterelnök, Mahathir Mohamadnak (aki egy 2003-as konferencián kijelentette, hogy „a zsidók uralják a világot megbízottaik révén”), a renegát

az elmúlt két évtizedben. Ez talán abszurdnak tűnik, de van egy tragikus logikája. A cionisták rendre azt hangoztatták, hogy nincs különbség a zsidó nép és a zsidó állam között, hiszen az utóbbi állampolgárságot kínálja a világ bármely pontján élő zsidóknak. Izrael nem csupán állampolgárainak állama, még csak nem is valamennyi lakosának, hanem minden zsidók állama. Vezetői minden zsidó nevében szólnak. Éppen ezért aligha csodálkozhatnak, ha viselkedésük épp a zsidókra üt vissza.

Izrael tehát jelentősen hozzájárult a Bartov és mások által leírt antiszemitizmus újjáéledéséhez. Ez a fejlemény azonban korántsem keseríti el az izra-

rálói kétségkívül hajlamosak az antiszemitizmusra. De ez nem jelenti azt, hogy az anticionizmus *eo facto* antiszemitizmus. Hivatkozhatunk Arthur Koestler egy 1948-ban tett megjegyzésére, miszerint nem kárhoztatható, ha valaki hibás kiindulópontból helyes következtetésre jut. Ha mi, akik szerint Izrael gyalázatosan viselkedik, mégis elfogadjuk Bartov gondolatmenetét, akkor hallgatásra kárhoztatjuk magunkat attól való félelmünkben, hogy antiszemitáknak tartanak.

Mi a teendő? Ha komolyan vesszük az antiszemitizmus problémáját, de határozottan tagadjuk, hogy anticionizmusunk az antiszemitizmus iránti burkolt szimpátiánkat jelzi, akkor védhető tűzfalat kell húznunk a kettő közé. Izrael nem beszél valamennyi zsidó nevében – de épp Izrael igénye, mármint az, hogy valamennyi zsidó nevében szóljon, az oka annak, hogy az Izrael-ellenes érzelmek átlényegülnek judeofóbiává. A zsidóknak és másoknak le kell vetniük gátlásaikat, és meg kell találniuk a módját, hogy úgy bírálják Izrael politikáját és akcióit, mint bármely más létező államét.

A zsidóknak talán könnyebb elhatárolódniuk Izrael törvénytelen akcióitól és elhibázott számításaitól, mint a nem zsidóknak, hiszen az utóbbiak sokkal inkább célpontjai a cionisták morális zsarolásának, különösen az antiszemita múltú országokban. Ám míg ez a tűzfal nincs felhúva, addig nem tehetjük helyre az antiszemitizmust. Csak akkor nézhetünk szembe ezzel a problémával, ha a németek, a franciák és a többiek nyugodt lelkiismerettel bírálhatják Izraelt, és nyíltan muzulmán honfitársaik szemébe nézhetnek. Mert ez a probléma létezik, ráadásul egy olyan küzdőtéren, ahol az elfogadható válaszokat könnyen beárnyékolják a már ismert előítéletek.

Vegyünk egy közismert példát: nem tévednek a Bush-kormány külpolitikáját bírálók, akik szerint ezt a külpolitikát sok esetben Izraelhez szorosán kötődő személyek alakítják. A jelenlegi amerikai külpolitikát bizonyos értelemben izraeli jelzőleg terheli. Néhány, a Bush-kormány által kinevezett magas rangú tisztviselő az 1990-es években izraeli szélsőjobb politikusok tanácsadójaként tevékenykedett. Ez

Antiszemitizmus vagy anticionizmus? A Hezbollah egyik rendezvénye

német politikusoknak és íróknak, a tévképzeteknek hódoló amerikai egyetemi oktatóknak és kutatóknak, a korábbi londoni francia nagykövetnek (aki néhány éve „szaros kis országnak” nevezte Izraelt) és sokan másoknak.

Bartov úgy véli, hogy az izraeli kormány politikája joggal kritizálható (ő maga sem rajong Ariel Saronért), ám sok esetben nem ez áll az epés bírálatok háttérében, hanem a zsidók – az izraeli zsidók, az európai zsidók, a bárhol a világon élő zsidók – iránti gyűlölet. Ezzel a megközelítéssel az a gond, hogy bár helyesen állapítja meg az összefüggést a közéleti helyzet és a modern antiszemitizmus között, megfordítja az oksági viszonyt.

A széles körű zsidóellenes érzéseket Európában és másutt az izraeli kormányok politikája szította fel, különösen

eli politikusok zömét, mivel visszamenőleg igazolja visszatetsző magatartásukat, és, miként büszkén hangoztatják, hozzájárul az Európából érkező zsidók számának növekedéséhez. Akkor, amikor sok izraelit nyugtalanít, hogy az ország megnövekedett területén kisebbségbe kerülhetnek, a vélt vagy valós üldöztetés elől menekülő zsidók érkezése kiváló alkalom az öndicséretre.

Bartov különbséget tesz „puha” és „kemény” antiszemitizmus között. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy keskeny az a mezsgye, ami a jobb sorsra érdemes egyetemi oktatók és értelmiségiek illetve a patológus gyilkosok között húzódik. Ez történelmileg akár igaz is lehet, de napjainkban a kritika és az előítéletek különböző szintjei összemosságának súlyos következményei lehetnek. Izrael legeltökéltebb bí-

azonban nem jelenti azt, hogy az amerikai kormányt a „zsidó érdekeknek” megfelelően irányítják, mint azt néhány európai és arab kommentátor állítja. Tény, hogy Izrael és lobbistái túlzott, sőt végzetes befolyást gyakorolnak a világ szuperhatalmának politikájára. Ám az az állítás, hogy „a zsidók” saját érdeküknek megfelelően irányítják az Egyesült Államokat, vegytiszta antiszemitizmus.

Amerika bírálata és a zsidók iránti ellenszenv összefonódása jóval megelőzi Izrael állam megalapítását. Az Amerika-ellenesség és a zsidóellenesség az 1920-as évek óta kapcsolódik össze, amikor az európai értelmiség idegenkedéssel és undorral szemlélte az Atlanti-óceán túlpartját, ahol egy gyökértelen, ragadozó, vigéc társadalmat látott, a kozmopolita modernség megtestesítőjét, ami nemzeti kultúrájuk kontinuitását és egyediségét fenyegette. Amerika németországi, francia és orosz bírálói szívesen azonosították az amerikanizálódó világ szokatlan, cseppfolyós körvonalait a hazátlan zsidóság alapvető vonásaival. Az izraeli kapcsolat új, de a „zsidó” Amerika egy régi, zavaros történet.

Vagy nézzünk egy ennél érzékenyebb esetet: Amerikában és Izraelben a holokausztot gyakorta arra használják, hogy elhárítsák és elnémítsák Izrael bármiféle bírálátát. Az európai zsidóság pusztulását manapság háromszorosan is kihasználják: visszamenőleg sajátos „áldozatidentitást” ad az amerikai zsidóknak; lehetővé teszi Izraelnek, hogy kisebbitse más nemzetek szenvedését (és igazolja saját túlkapásait) a zsidóságot ért katasztrófa egyediségének és összehasonlíthatatlanságának hangoztatásával; illetve – az előző kettőnek némileg ellentmondva – a holokausztot a gonosz afféle egyetemes metaforájává vált (bárhol és bármikor is történt), amit az amerikai és európai tanulóknak kontextusból és összefüggésből kiragadva tanítanak.

A holokauszt politikai előnyszerzés céljával történő instrumentalizációja morálisan gyalázatos, politikailag pedig meggondolatlan. Elítélendőnek

tartom más népek szenvedésének leicsinylését. Ugyanakkor az a vélekedés, hogy „a zsidók” túl sokat foglalkoznak azzal, ami Európában 1933 és 1945 között történt, illetve hogy ideje továbblépni – nos, ez már sűrolja az antiszemitizmus határát.

S ezzel elérkeztünk egy ezzel összefüggő, hasonlóképp érzékeny kérdéshez. Az európai értelmiségi és művészi berkekben – például Németország-

Mivel Izrael zsidó bírálót kevésbé fenyegeti az Izrael védők morális zsarolása, nekik kellene a Közel-Keletről szóló amerikai és európai közbeszédben élen járniuk.

ban – az antiszemitizmus olykor felbukkan a fel nem dolgozott múltból folyó diskurzusokban. Miért nem lehet ennyi év után sem beszélni a német városok bombázásáról, a menekülteket szállító hajók elsüllyesztéséről, vagy arról a kellemetlen tényről, hogy a hitleri Németország a németek számára korántsem volt elviselhetetlen hely, legalábbis a II. világháború utolsó néhány évéig? – kérdik. Azért, amit Németország művelt a zsidókkal? Hiszen erről évtizedek óta beszélünk – a Német Szövetségi Köztársaság talán a világ legfiloszemitább állama –, meddig kell még nekünk, németeknek, tekintettel lennünk másokra? A zsidók sohasem bocsátanak meg, és nem lehet végre továbblépni? Az utolsó kérdés jól mutatja, hogy a történelmi igazság keresése túl gyakran toroklik „a zsidók” iránti ellenszenvbe.

A korábbi kommunista országokban is gyakran tapasztalható harag és értetlenség képzett, művelt emberek körében, amiért a Nyugat képtelen fel fogni a kommunizmus büneinek súlyát. „Miért nem vetik össze a náciizmust a kommunizmussal?” – kérdik. Erre a kérdésre többféle válasz is ad-

ható, mivel a kérdés maga korántsem alaptalan, különösen, ha a kommunizmus áldozatai teszik fel. Nyíltan kell beszélni erről is, nehogy a kelet-európai polgárok azt mondhassák, amit számos értelmiségi hangoztat Romániában, Magyarországon és másutt: nevezetesen azt, hogy Nyugaton azért vetnek el egy efféle összehasonlítást, mert a náciizmus elsősorban a zsidókat üldözte, és a zsidók azok, akik tematizálják a nemzetközi diskurzust a bűntudat, a büntetés és a kárpótlás tekintetében. Más szóval az antiszemitizmus ismét felbukkan egy egyébként elfogadható politikai diskurzus fattyaként. Nincs egyszerű válasz ezekre a dilemmákra. Meg kell találnunk a módját, hogy anélkül beszéljünk nyíltan, őszintén a jelenlegi politikai helyzetről és a múlt szenvedéseiről, hogy elhallgatnánk bizonyos véleményeket vagy legitimizálnánk az előítéletek új-jáéledését. Véleményem szerint a zsidókra – különösképp a zsidó írókra, a zsidó értelmiségiekre és a zsidó tudósokra – hárul az a feladat, hogy beszéljenek ezekről a vitatott és nyugtalanító kérdésekről. Mivel Izrael zsidó bírálót kevésbé fenyegeti az Izrael védők morális zsarolása, nekik kellene a Közel-Keletről szóló amerikai és európai közbeszédben élen járniuk.

Ugyanígy a zsidó kommentátoroknak kellene elindítani az európai múlttól és jelenről folytatott nehéz, kényelmetlen párbeszédet. A különböző országokban, és különösképp Németországban zajló nyilvános viták gyakran a politikailag korrekt mellébeszélés és a sértődött tabudöntögetések foglyává válnak. A többség félelme, hogy beleegázol a zsidó érzékenységbe, felszítja egy növekvő kisebbség indulatát, hogy épp ezt tegye. Lehetetlen az európai történelmi antiszemitizmus „normalizálása”, és ez nem is lehet célunk. Ám mindannyian hallgatásra kényszerülünk, ha az „antiszemitizmus” vádja Damoklesz kardjaként lebeg az európai közbeszéd felett, mint történik ez Amerikában. Ha választanunk kell a bizonytalan kimenetelű vita és a félelem okozta hallgatás között, jól tesszük, ha az előbbi mellett döntünk. A hallgatás mindig elhibázott lépés.

Seleanu Magdaléna fordítása

Elméleti anticionizmus

Tony Judt neves történész, zsidó témában magyar nyelven is megjelent néhány tanulmánya. Az új intifáda kitörése után fel lángolt Izrael-ellenes indulatok őt balra sodorták: a *New York Review of Books*-ban megjelent tanulmányában arról értekezett, hogy Izrael „anakronisztikus jelenség”, mivel a nemzetállam eszméje, amelyen alapul, ma már idejétmúlt. Írása heves reakciókat váltott ki, de Judt elérte, hogy az anticionizmus jelesei sorába lépett.

E mostani írása fontos teoretikus előrelépés a cionizmus elleni küzdelemben: elegánsan szétválasztja a politikailag korrekt felfogás számára tűrhetetlen antiszemitizmust az üdvözlendőnek tartott anticionizmustól.

Szögezzük le előljáróban, amit e lap hasábjain már sokszor megtettünk: az anticionizmus és az antiszemitizmus gyökerei közösek: az anticionizmus korszerű, emberjogi nyelven adja elő azokat a zsidóellenes indulatokat, amelyek a régi, antiszemita nyelven ma már szalonképtelenek.

Hogy az anticionizmus élharcosai nagyon gyakran éppen zsidók, az sem újdonság: a cionizmus eszméje és gyakorlata az asszimiláció cáfolatára épült, ezért az asszimiláció épp aktuális változatában megszállottan hívő zsidók szívből utálták. Érthető: identitásválasztásukat, önazonosságukat kérdőjelezte meg a cionizmus – legalábbis ők úgy érezték. Egykor a befogadó nemzet, aztán a kommunista nemzetköziség, ma pedig az elnyomott népeket/kisebbségeket védő, nagy egyetemes és szolidáris emberi közösség az asszimilánsok vágyott célállomása. Tony Judt épp e legújabb típusú asszimiláció híveihez, a

baloldali emberjogi radikalizmus élharcosaihoz szól: zsidók, jöjjetek, bélyegezzétek meg Izraelt, a ti szátokból mindez hitelesen hangzik, ti nem vagytok kiteve „a cionisták erkölcsi zsarolásának”. Ez sem új persze: a sztálini anticionista hisztériát 1952-ben Ilja Ehrenburg hírhedt cikke indította el, a szovjet „békepolitika” virágkorában pedig a moszkvai főrabbi, néhány más díszzsidóval egyetemben, tagja volt a hivatalos Anticionista Bizottságnak.

A felállítás ma is hasonló: a nyugati média kedvencei azok a zsidók, akik bírálják a zsidó közösséget (Norman Finkelstein), illetve azok az izraeliek, akik elítélik Izraelt (Uri Avineri).

Az arab világtól eltérően, ahol Izrael- és zsidóellenes indulatok teljesen összemósódnak, a nyugati nyilvánosságban szigorú elfojtás gátolja az antiszemitizmus megjelenését, amely ekképp „Izrael bírálata” formájában kerülhet felszínre. A mainstream ragaszkodik ahhoz a fikcióhoz, hogy a civileket gyilkoló izraeli katonák napi tálatása a tévéképernyőkön semmi egyéb, mint Izrael bírálata, ám a radikális baloldaliak továbbmennek, és nyíltan zászlajukra tűzik az anticionizmust, vagyis Izrael létezési jogának megkérdőjelezését. Tony Judt ezt a gondolkört fejti ki írásában, higgadtan, elméleti igényességgel választa szét a vállalhatatlan antiszemitizmust a számára nagyon is kívánatos anticionizmustól. Mint számos amerikai baloldali értelmiségi, ő is az európai politikai elit álláspontját támogatja.

A *Commentary* nevű konzervatív amerikai folyóirat egyik szerzője az öreg kontinent nemrég a „gyújtogató tűzoltónak” nevezte, amelynek politikusai határozottan fellépnek az antiszemita megnyilvánulásokkal szem-

ben, és szolidaritásukról biztosítják az atrocitásokat elszenvedett zsidó közösséget, miközben az Izraelt gátlástalanul befeketítő mass media folyamatosan szállítja a muníciót az újabb antiszemita incidensekhez – amelyek elkövetői elsősorban az arab kisebbség köréből kerülnek ki.

Épp az ellenkezője az igazság! – siet Judt az antiszemitizmus vádjától szorongatott európai politika és média segítségére. A leginkább filoszemita országok – Hollandia, Dánia – támogatják a legerősebben a palesztinokat, ami – úgymond – ékes bizonyítéka annak, hogy az antiszemitizmusnak semmi köze az „Izrael-bírálat”hoz”. Judt szerint a tomboló európai antiszemitizmus képe nagyrészt fikció, és amennyi igaz belőle, arról elsősorban Izrael „szégyenletes” politikája tehet. Szerinte az amerikai zsidó szervezetek és Izrael önös érdekből terjesztik az antiszemitizmus vádját, hogy az európai zsidók minél nagyobb számban vándoroljanak ki Izraelbe. Judt a régi nótát fújja új változatban: az antiszemitizmust a zsidók találják ki, vagy ők tehetnek róla.

„Építsünk tűzfalat az antiszemitizmus és az anticionizmus közé” – javasolja szerzőnk, s ezzel akár a Hamasz is egyetérthetne, hiszen ők is tagadják, hogy antiszemita volnának, csak épp Izrael léte ellen harcolnak. Szerzőnk mindjárt példát is ad, miként kell a régi antiszemita kliséket új, elegáns köntösben feltálatni: „a zsidók irányítják az amerikai politikát” helyett ezt kell mondani: „Izrael és lobbistái túlzott, katasztrofális befolyással bírnak a világ egyetlen szuperhatalmának politikájára”.

Régi nóta, független nyugati értelmiségiek által újra hangszerelve.

Vlagyimir Putyin esete az antiszemita honatyákkal

A zsidósággal kapcsolatos hírek csak ritkán jelennek meg a legelterjedtebb orosz sajtóorgánumban, január végén azonban a címlapokra került egy kommunista és szélsőséges nacionalista Duma-képviselő által szignált antiszemita levéllel kapcsolatos hír. Az irományt – amely orosz mércével mérve is durva támadást tartalmaz a zsidók ellen – hús alsóházi képviselő is aláírta a mintegy ötszáz „pravoszláv keresztény hazafival” együtt. A *Rusz Pravoszlavnaja* (Pravoszláv Oroszország) című szélsőséges lap által publikált levél szerzői követelik, hogy az orosz főügyész tiltsa be a judaizmust, valamint minden zsidó közösségi intézményt az országban, mivel azok „szélsőségesek és keresztényellenesek”. Állításuk alátámasztására a levélírók rituális gyilkossággal vádolták a zsidókat, és számos helyről idéztek az elmúlt százhusz év orosz antiszemita irodalmából.

Az iromány szomorú aktualitását az adta, hogy az auschwitzi haláltábor felszabadításának 60. évfordulóján rendezett megemlékezések előestéjén jelent meg. Vlagyimir Putyin krakkói beszédében – anélkül, hogy konkrétan említette volna az ominózus levelet – elismerte, hogy a gyakori oroszországi antiszemita megnyilvánulások szégyellni valók. Az orosz államfő volt

Vlagyimir Putyin és Gerhard Schröder német kancellár

ezzel az egyetlen kelet-európai vezető, aki elismerte, hogy hazájában létezik antiszemitizmus. Tovább borzolta azonban a kedélyeket, hogy Putyin auschwitzi beszédében említésre sem méltatta a haláltáborban meggyilkolt zsidókat. Az orosz elnök szólt arról a hatszáz ezer orosz katonáról, akik Lengyelország felszabadítása közben estek el, valamint a második világháború 27 millió szovjet áldozatáról, de nem beszélt az Auschwitzban megölt 1,3 millió zsidóról. Izraelben ez sokakat felháborított, míg mások rámutatnak, hogy Putyin még így is minden elődjénél többet tesz az antiszemitizmus ellen.

Az elnök, a külügyminisztérium és az orosz Nemzetbiztonsági Tanács el-

ítelő megnyilatkozásai, valamint a sajtóvisszhang nyomán azonban a képviselők visszavonták az irományt. A Duma pedig 306:58 arányban meghozott határozatban ítélte el a levelet, ami azt jelenti, hogy a jelenlévők 16 százaléka valószínűleg egyetértett annak tartalmával. –

Vlagyimir Usztyinov főügyész szerint a levél a „konyhai antiszemitizmus” megnyilvánulása, amit nehéz lenne kiirtani Oroszországban. Usztyinov úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb arra kell vigyázni, ne kerüljön a konyhán kívülre a fenyegető jelenség. Arkagyij Milman, Izrael moszkvai nagykövete viszont kijelentette: ha eltűrnék a konyhai antiszemitizmust abban a reményben, hogy nem kerül ki

az utcára, az egyenlő azzal, mintha megengednék a konyhai kannibalizmust, és közben bízánk benne, hogy nem csúszik ki a felügyeletünk alól. A helyzetet súlyosbítja, hogy tavaly év végén három komoly, antiszemita indíttatású támadás is történt Moszkvában.

Az orosz média két közvéleménykutatást is rögtönzött a hírheft levélkapcsán. Egy népszerű moszkvai rádióállomás több ezer betelefonáló hallgatójának harmada válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a zsidók részvételét törvényileg korlátozni kellene-e a politikában és az üzleti életben. Az NTV televíziócsatorna pedig a kommunista törvényhozót, Albert Makasovot – a levél egyik aláíróját – találta meghívni nagy nézettségű *K barjeru* (A határig) című vitaműsorába. Makasovnak – a Jelcin elleni 1993-as puccs egyik főszereplőjének – az ellenfele Alekszej Leonov egykori úrhajós volt, aki – bár maga nem zsidó – bátran vitatkozott az antiszemita kommunistával. A műsorban megszavaztatták a nézőket is: a mintegy százezer véleményadóból 53 ezren Makasovot találták hitelesnek.

Az interneten eközben az a verzió is elterjedt, hogy a levél valójában Putyin környezetéből származik, s célja a baloldali képviselők lejáratása, és egyben olyan üzenet küld a Nyugatnak, hogy a jelenlegi államfőnél csak rosszabbra számíthatnak. A hatszáz ezres oroszországi zsidó közösség tagjai szerint – ismervé Putyin vezetési módszereit – bármit el lehet képzelni. Elemzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a zsidók kollektív bűne még mindig elevenen él az orosz köztudatban, és a biztonsági szolgálatok ezt kihasználhatják céljaik elérésére. Egy biztos: már maga az a tény, hogy egy zsidókat érintő problémát politikai játszma részévé tettek, aggodalomra adhat okot. A helyzet pikantériája, hogy az antiszemita támadások akkor erősödtek fel Oroszországban, amikor az Orosz Zsidó Kongresszus vezetője, Vlagyimir Szlucker azt ígéri: az orosz zsidóság egyre inkább a Kremlhez igazodik, és egyre kevesebbet fog törődni Izraellel.

Eperjesi Ildikó

Németország és a bevándorlási törvény

Németország fontolgatja, hogy megváltoztatja az új bevándorlási törvény zsidókra vonatkozó részét. A 2005. január elsején hatályba lépett törvényt a *Németországi Zsidók Központi Tanácsa* sok kritikával illette.

Az új jogszabály korlátozza az exszovjet zsidók bevándorlását, mivel 45 év alatti életkorhoz, biztos gazdasági háttérhez és alapfokú németnyelv-tudáshoz köti a letelepedést. Ráadásul, a zsidó jelentkezők esetében, egy németországi zsinagógának igazolnia kell, hogy a jövőben befogadja az illetőt a közösségbe.

Németországban eddig nem volt általános törvény a bevándorlásra, ám különleges jogok illették meg a német eredetűeket és – a holokauszt morális terhei miatt – a szovjet zsidókat, akik bizton számíthattak a német állampolgárságra.

A Központi Tanács, amely a 105 ezres németországi zsidó közösséget képviseli, azt követeli, hogy vonják be a tárgyalásokba, melyeken részt vesznek a német tartományok belügyminiszterei és a német parlament is. 2004. december 20-án a tanács elnöke, Paul Spiegel „*telfességgel elfogadhatatlannak*” nevezte a törvény bizonyos részleteit. Aggodalmát fejezte ki azon 27 ezer orosz zsidó sorsa iránt, akik évek óta várnak ügyük elbírálására, és akik – ha csak közben nem kapták meg a belépési engedélyt Németországba – kezdenek újból a processzust. A bel-

ügyminiszter 2004. december 29-én átmeneti rendelkezést léptetett életbe, amely garantálja a hivatalos meghívást már megkapottak számára a belépést az országba. A német belügyminiszter, Otto Schily szerint „a cél az, hogy erősítsük és könnyítsük integrációjukat” a németországi zsidó közösségekbe.

Az ügyet bonyolítja, hogy sok exszovjet zsidó Izraelből Oroszországba történő jeridája után akar német állampolgárságot szerezni. Szintén nagy a veszélye a korrupciónak és a nepotizmusnak, ezért többen központi, több személyből álló bizottságra akarják bízni az igazolás kiadását. A gondok egy részét orvosolhatja, hogy a német kormány konzultál a Progresszív Zsidók Szövetségével (a német reformzsidókkal), akik a halakhikus kereteknél tágabban vonják meg a zsidóság határait.

Mindeközben Izrael németországi nagykövete, Shimon Stein kijelentette, hogy nincs kifogása az új bevándorlási törvénnyel szemben, hiszen – amint azt a *Freies Wort* német újságnak is elmondta – az összhangban áll az Izraelt a zsidó nemzeti otthonnak tekintő hagyományos izraeli állásponttal. Izraelt zavarta az, hogy az utóbbi években egyre több volt szovjet zsidó települt át Izrael helyett Németországba – amely egyébként kevesebb szociális juttatásban részesítette őket, mint Izrael tette volna. Ugyanakkor Stein azt is kijelentette, hogy tiszteletben tartja azok álláspontját, akik Németországot választották új otthonuknak.

Egyházi ügynökügyek

Az ügynökügy a mai magyar közélet egyik legfontosabb kérdése. A múlt-ról szól, de máig ható érvénnyel beszél Magyarország erkölcsi és politikai helyzetéről. Néhányan lebuktak, és kiderült, hogy besúgók voltak.* Mások még csak sejtik, hogy ki jelenthetett róluk – sokszor évtizedeken át.

„Állunk elébe!” – válaszolta Zoltai Gusztáv a *Szombat* azon kérdésére, hogy a zsidó hitközségek hogyan fogadják a készülő ügynöktörvényt, amely a – politikusokon, bírókon és ügyészeken kívül – hatáskörét az egyháziakra is kiterjesztené. A Mazsihisz ügyvezető igazgatója úgy véli: szükség van a múlt tisztázására. Hasonlóan nyilatkozott Heisler András, a Mazsihisz elnöke is, aki hozzátette, hogy az ügynökkérdéssel kapcsolatosan eddig nem fogalmaztak meg hivatalos álláspontot. Hozzáfűzte, hogy érzelmileg különösebben nem érdekeli az ügy, mert – mint fogalmazott – továbbra is a közösség fejlesztésével kíván foglalkozni; ha azonban az átvilágítást törvény rögzíti, azt végrehajtják. „Ami engem illet, én »vegyiszta« vagyok, és nyugodt lelkiismerettel vállalom a vizsgálatot” – közölte lapunkkal az elnök, aki valószínűsítette, hogy az elmúlt rendszer természetéből adódóan – más felekezetekhez hasonlóan – a zsidó hitközségekbe is beépültek ügynökök. Arra a felvetésre, hogy szankcionálják-e, ha a hitközség valamelyik munkatársáról kiderül, annak idején besúgóként együttműködött az állam-biztonsági szolgálatokkal, Zoltai Gusztáv elmondta: erről a hitközség vezetésének kell majd döntenie.

**Úrikozmosz: A húsz ügynökből négy zsidó...
Közmagyar: Akkor a húszezerből négyezer?
Akkor az átlagunk rosszabb,
mint a magyaroké.**

Lapunk kérdésére *Majsai Tamás* teológus-történész elmondta, hogy az egyházi ügynökökkel kapcsolatosan még korai lenne számadatokról beszélni. „*Plauzibilis viszont az, hogy az ügynöki szerepvállalás a középső és felső egyházi elit körében magasan túlreprezentált volt*” – állítja a Wesley János Lelkészképző Főiskola oktatója. Majsai szerint a levéltárak megnyitásának eredménye lehet, hogy beindul egy olyan folyamat, amely ha minimális mértékben is, de megkerülhetlenné teszi a komolyabb önreflexiót.

Különös haszna lehet e processusnak – véli a teológus –, hogy véget vet annak a gnosztikus-doketista hívő-egyházas látásmódnak, amely a kö-

zelmúltról eddig rendre a sértett, megbántott fél pozíciójából, nemegyszer erkölcsi fölényével és kívülállósággal beszélt csak.

TERROR ÉS KOLLABORÁCIÓ

A pártállam titkosszolgálatát mindig is kiemelten foglalkozott a különböző egyházak illetve felekezetek tevékenységével. Az ötvenes években az állam-biztonsági szolgálat elsősorban erőszakkal próbálta megtörni az egyházi vezetők ellenállását, majd a hatvanas évek közepétől a módszerek „finomodni” kezdtek: a terror helyét a bürokratikus eszközökkel gyakorolt kontroll vette át. Az ellenőrzést az Állami Egyháziügyi Hivatal (ÁEH) végezte, amely a pénz- és személyzeti ügyekben való döntési jogok monopolizálásával gyakorlatilag kezében tartotta az egyházi életet. Például a Magyar Népköztársaság és a Vatikán 1964-ben aláírt megáll-

* A *Szombat* 1996-2000 közötti számaiban közölt több ízben összeállítást egykori besúgói jelentésekből.

apodásának értelmében püspököket csak a két fél közös megegyezése alapján lehetett kinevezni; így egy-egy fontos tisztség betöltésekor gyakran nem a rátermettség, hanem a fennálló politikai renddel kapcsolatos lojalitás számított. Alsóbb szinteken „államellenes összeesküvés” címszó alatt egészen 1972-ig folytak perek papok és szerzetesek ellen. „A beszerzések még 1989-ben is tartottak” – mondta lapunknak Tomka Ferenc római katolikus pap, akinek idén jelenik meg a papi III/III-as kérdéssel foglalkozó könyve. A plébános szerint az állambiztonságiak minden alkalmat – apróbb közlekedési vétséget is – megragadtak arra, hogy egyháziakat szervezzenek be. Előfordult, hogy egy pap autóját ismeretlenek ellopták, majd két nap múlva két állambiztonsági tiszt kopogtatott a plébánia ajtaján, hogy „megfelelő együttműködés” esetén szereznek neki egy új személygépkocsit.

„A kommunista rendszer titkosszolgálat a Vatikánt mint államot és mint világegyházi szervezetet az imperializmus erős bástyájának tartotta” – írja Máté-Tóth András. A teológus szerint az állambiztonságiak az egész egyházi szervezetet egy hatalmas hírszerzői hálózatként fogták fel.

KÖZÉP-EURÓPA: NYILVÁNOS ÜGYNÖKLISTÁK

Az utóbbi napokban bombaként robbant a lengyel belpolitikai életben, hogy Bronislaw Wildstein újságíró az interneten 240 ezer névből álló ügynöklistát tett közzé. Az ismert publicista a fasizmus és kommunizmus bűneit vizsgáló Nemzeti Emlékezet Intézet archívumából másolta ki a névsort. A csaknem négyezer oldalas lista a besúgók, a belső tagok és külső ügynökök mellett azok neveit is tartalmazza, akiket annak idején kiszemeltek, de nem szerveztek be. Sokak szerint az ügynökkérdéssel kapcsolatosan Tadeusz Mazowiecki miniszterelnök követett el hibát, amikor 1989-ben kijelentette: az állambiztonsági iratok tanulmányozása a történészekre tartozik. Az elmúlt tizenöt év alatt a lengyel közélet a különböző ügynökügyektől volt hangos. Csehországban még a csehszlovák törvényhozás által 1991-ben meghozott átvilágítási törvény van érvényben. Ennek értelmében az egykori besúgók nem válhatnak közéleti tisztséget. A törvény hatálybalépése előtt Petr Cibulka egykori politikai elítélt nyilvánosságra hozta a csaknem teljes ügynöklistát. Két évvel ezelőtt a cseh belügyminisztérium a világhálón nyilvánosságra hozta a teljes listát, amely Cibulka névsorához képest több nevet tartalmaz. Szlovákiában pedig májusig nyilvánosságra hozzák az egykori titkosszolgálati dossziékat vagy akták listáját. Ezek az iratok az ügynökökön kívül a megbízók, a megfigyelték neveit is tartalmazza. Romániában még várat magára a kommunista titkosszolgálat tevékenységének leleplezése. A közvélemény az új kormányfőtől, Traian Basescutól vár változást.

A második vatikáni zsinat (1962–65) első ülészakánájának idején az egyháziakból és civil kísérőikből álló magyar küldöttség háromnegyede volt beszerzett ügynök (!), a másodikikon kétharmada, a harmadikon és a negyediken pedig a fele. (A küldöttség összetétele ülészakonként változott.) Az ÁEH emberei a delegáció tagjaival – kiutazásukat megelőzően – részletekbe menően egyeztettek, hogy mit képviseljenek a vatikáni tanácskozáson. A jól szervezettséget megfelelően példázza egy 1964 szeptemberében írt beszámoló, amely szerint a delegáció ügynökeinek a következő operatív feladatokat osztották ki: „Kékes” fn. ügynök a küldöttség vezetőjénél, Hamvas Endre kalocsai érseknél eléri, hogy „maradékalanul betartsa az ÁEH részéről meghatározott egyházpolitikai elveket”, szerezzen be minden zsinati dokumentációt, és a német püspökökkel való kapcsolatának elmélyítése révén derítse ki azok politikai céljait. „Péter” fn. ügynök azt a megbízatást kapta, hogy informálódjon a Vatikán szocialista országokkal kapcsolatos terveiről, „Professzor” ügynökjelöltnek pedig a delegációt arra kellett motiválnia, hogy az ÁEH-tól kapott utasításokat betartsa, mindeközben egy

„Kecskeméti” fn. ügynöknek a vatikáni hivatalok és a magyar küldöttség levezetését kellett a hatóság rendelkezésére bocsátania. „György” fn. ügynök feladata a delegáció kapcsolatainak felderítése volt; „Molnár Béla” és „Kövér” ügynök, valamint „Deák” ügynökjelölt a hazai katolikus közvélemény befolyásolására kapott utasítást, valamint „politikai céljainknak megfelelő” cikkeket, tanulmányok megjelentetésére a nyugati sajtóban.

A „CIONIZMUS” ELLENI HARC

A zsidósággal kapcsolatos állambiztonsági tevékenységnek három gócpontja volt: Scheiber Sándor és köre, a Joint, valamint a különböző spontán szerveződött ifjúsági csoportok – nyilatkozta a Szombatnak Kovács András. A szociológus a második világháború utáni zsidósággal kapcsolatos kutatásai során az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában vizsgálja az egykori titkosrendőrség aktáit is; ezek ellenséges cionista tevékenység címszó alatt mindennel foglalkoztak, amit a holokauszt után megmaradt zsidósággal kapcsolatosan a szervek megfigyelésre méltónak tartottak. A magyarországi dokumentumok vizsgálatával egyidejűleg Kovács András munkatársai Lengyelországban és Csehországban is igyekeznek áttekinteni a zsidóságot érintő állambiztonsági aktákat. Elsősorban arra szeretnének választ kapni, hogy az egykori kommunista országokban volt-e a Szovjetunióból instruált, központilag koordinált „zsidó politika”. „Szeretnénk kideríteni, hogy az egykori szocialista blokkban vezettek-e valamiféle zsidó katasztert” – magyarázza a kutatás egyik célját Kovács András. Az tudott, hogy Csehszlovákiában a „Pók-akció” keretében listát vezettek szinte minden egyes zsidó származású személyről. Valószínűleg Lengyelországban is hasonló rendszer működött – állítja a kutató. 1968-ban például egy lengyel férfi – szülei helyett – az állambiztonságiaktól szerzett tudomást zsidó származásáról.

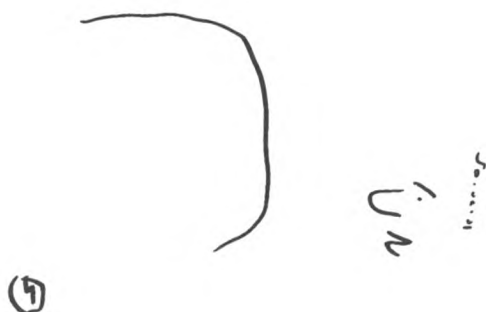
Kovács András feltételezése szerint a magyarországi rabbikaron és a hit-

BA'CSKAI ... ÜGYNÖK
ÉS ZSIDÓ ...

MGP... ÜGYNÖK ÉS ZSIDÓ

BSDY ... ÜGYNÖK ÉS ZSIDÓ...

VISZONT AZ ÖSSZE TÖBBI NEM ZSIDÓ.
CSAK ÜGYNÖK.

közszégi szervezeteken belül is működtek ügynökök. Jó ellenpont volt Scheiber Sándor, akinek a mítosza nem véletlen – állítja Kovács András. Az egyik legtekintélyesebb magyarországi rabbist, aki az Országos Rabbiképző vezetője is volt, a titkosrendőrség – ügynökei által – állandó megfigyelés alatt tartotta.

A kommunisták kiemelten kezelték a Joint ügyeit is, ugyanis 1945 utántól nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a szervezet által kezelt pénzek lehető legnagyobb részére rátegyék a kezüket. A pártiratok és az egykori politikai rendőrség iratai „arról tanúskodnak, hogy a hitközségi vezetés minden fontosabb kérdésben kikérte az egyháziügyi illetékesek véleményét, részletesen beszámolt a felekezeten belüli eseményekről, az elhangzott nyilvános és magánjellegű állásfoglalásokról, sőt a hitközség két egymást követő elnökét, Sós Endrét és Seifert Gézárt a politikai rendőrség »Sipos« és »Sárosi« fedőnevet viselő ügynökként tartotta nyilván, és jelentéseiket titkos ügynöki jelentéseként kezelte” – írta a *Múlt és Jövő* című folyóiratban Kovács András, hozzátéve,

hogy a beszervezést igazoló iratok még nem kerültek napvilágra. Időnként kialakult egy-egy fiatalokból álló csoport, amely – a hitközségen belül – olyan találkozóhelyet vagy klubot próbált meg létrehozni, amelyről azt remélték, hogy kivonhatják a hitközségi apparátus ellenőrzése alól. Ezek a kísérletek sorra kudarcot vallottak. „A politikai rendőrség közbelépésére nem is volt szükség, a renitenskedő rabbikat a hitközségi vezetés fegyelmezte meg – volt, akit állásából is elbocsátottak –, a szervezkedni akaró fiatalokról pedig a rendelkezésre álló információkat átküldték a politikai rendőrség illetékes osztályára” – állítja Kovács András.

„Amikor Péccsett voltam rabbi, két állambiztonsági tiszt keresett meg. Semmilyen nyomást nem gyakoroltak rám, pusztán arra voltak kíváncsiak, hogy prédikálok-e államellenes dolgokról, valamint tartok-e szónoklatokat Izrael mellett” – nyilatkozta a Szombatnak Deutsch László. A jelenleg Újpesten szolgáló főrabbi az állambiztonságiakkal folytatott beszélgetése során világossá tette, hogy vallási meggyőződésébe nem fér bele

a besúgás. „Nem baj – válaszolt a két férfi –, erre úgylis megvannak az embereink.”

Kunstár Csaba

*

Az egyházi átvilágításról nyilatkozva Zoltai Gusztáv, a *Mazsihisz* ügyvezető igazgatója a következőket mondta a *Magyar Hírlap* 2003. július 2-i száma szerint: „A zsidó felekezet törvényei nem foglalkoznak a múlt vizsgálatával, de állunk elébe az átvilágításnak.”

Három lehetőség van: az ügyvezető igazgató vagy nincs tisztában az általa vezetett hitközség vallási normáival, vagy tudatosan félretájékoztatta a közvéleményt, netán a tudósító nem jegyezte le pontosan a szavait. Mivel helyreigazítás nem követte a nyilatkozat közzétételét, ez utóbbit kizárhatjuk.

Az *Info Rádió* ugyancsak 2003. július 2-i híradásában Zoltai úgy fogalmazott, hogy „a Hitközség vezetőit, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kurátoraként, már korábban átvilágították”. Erről a nyilvánosság mit sem tud, ráadásul érthetetlen ellentmondásban van a korábbi nyilatkozattal.

OLVASÓINK ÍRJÁK

NEM VOLT
KORMÁNYFŐ

Tisztelt Szerkesztőség!

2005. januári számuk 21. oldalán, az *Elfogultságok* című sorozatban a Baloldali Front honlapján található azon beszámolót kritizálják, amely az intifáda évfordulója alkalmából rendezett tüntetésről számol be. Bár minden szavukkal egyetértek, egy ziccert kihagytak. Szó nélkül elmentek azon félmondat mellett, hogy „2000. szeptember 25-én, Ariel Saron izraeli kormányfő provokatív látogatása...” Nos: 2000. szeptember 25-én Ariel Saron NEM izraeli kormányfő volt, hanem az ellenzék Netanjahu melletti másik vezéralakja.

Szegő Péter

Szombat
Szalon

A Szombat szerkesztősége
meghívja Önt és partnerét
Purim előtt

Réz András
Álarcaim

*című estjére,
melyen szó esik a szerző
Válogatott szorongásairól, Orráról,
s talán a zsidó humorról is.*

Beszélgetőtárs: Szerényi Gábor

*Helyszín: Spinoza kávéház,
Bp. VII., Dob u. 15.
Időpont: március 22.
kedd, este 7 óra.*

Belépődíj 1500 Ft,
amelynek fejében az est után
mindenki a Szombat
szerkesztőségének vendége
egy csésze kávéra/egy pohár
borra/üdítőre.

ÚJ HITKÖZSÉG FELÉ

A megosztó
egység

Yonah Metzger,
Izrael Állam
askenázi főrabbi
Gyurcsány Ferenc
miniszterelnöknél
Oberlander
Baruch és Köves
Slomó rabbik
társaságában

Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (Statusquo Ante), január 20-án felavatta a Károly körúti Keren Or imaházat. Az ünnepség díszvendége Yonah Metzger, Izrael Állam askenázi főrabbija volt, de a meghívottak között ott láltuk Gulyás Kálmán egyházi ügyekért felelős címzetes államtitkárt és – a Mazsihisz illetve az EMIH között kialakult feszült viszony ellenére – Heisler Andrást és Zoltai Gusztávot is.

A rendszerváltás óta egyértelmű, hogy a Mazsihisz nem képes és nem is hivatott az egész magyarországi zsidóságot képviselni, ez a ráosztott szerep inkább a zsidó vallás sajátosságának és a különböző irányzatokat kényszerűen homogenizáló MIOK-tól megörökölt monopolhelyzet következtében alakult ki. Az utóbbi években létrejött vallásos és világi zsidó szervezetek jobbra baráti körökként, alternatív közösségekként működtek, de egyikük sem tudta megbontani a Mazsihisz politikában, közéletben kialakult hegemoniáját. E szempontból az első jelentős kihívást –

akárcsak a többi volt szocialista országban – a helyi hitközség számára a Chabad-Lubavics mozgalom tevékenysége jelenti. A Mazsihisz – amely csupán tavaly tette meg az első lépéseket, hogy valódi ernyőszerkezetté váljon – fő problémája az alacsony taglétszám, a szervezett zsidó életen kívüli értelmiséggel folytatott párbeszéd hiánya, és az ifjabb generációk megszólítása. Előbbire, ismerve a liberális zsidó értelmiséget, a Chabadnak még kevesebb az esélye, a vallás után érdeklődő fiatalok azonban autentikusabbnak érzik azokat a neológ-ortodox megosztástól mentes haszid közösségeket, amelyek a világ minden pontján azonos szellemben munkálkodnak.

Kissé ironikus, hogy éppen a Chabad, ez az első pillantásra tradicionálisabb közösség végzi, szabadegyetemivel, tanfolyamaival, nyilvános ünnepségeivel – amit a háború óta mimikrihez szokott magyar zsidóság egy része idegenkedve fogadott – azt a „visszatérítést”, amire a Mazsihisznek tizenöt év állt rendelkezésére. Mindezek ellenére sokakat mellbe vágott az új imaház felavatására küldött meghívókon olvasható szöveg, miszerint ez a belváros

**Miről tárgyaltak?
A miniszterelnök
balján Suchman
Tamás képviselő**

első és egyetlen zsinagógája. Köves Slomó rabbi elmondta, a megjegyzéssel csak arra kívántak utalni, hogy a vészkorszak óta ez az első újonnan alapított zsinagóga, Heisler András mégis „rossz definíciónak” tartja, csakúgy, mint a közösség névválasztását.

A fejléces levélpapíron ugyanis ez állt: Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, alapítva 1877, újjáalapítva 2004. Az EMIH 2004 májusában tartotta alakuló közgyűlését, körülbelül százötven érdeklődő jelenlétében. Statusquo Ante-nak régen azokat a hitközségeket nevezték, amelyek az 1868-as ortodox-neológ szakadás után nem kívántak csatlakozni egyik *irányzathoz*, és egyik *szövetséghez* sem. Nem kívántak sem újítani, sem szigorítani szokásaikban, és fenntartották az eredeti állapotot: az egyes hitközségek autonómiáját.

A debreceni zsidó hitközség szintén nemrégiben (a szerveződő EMIH hírére) vette fel a Status Quo Anyahitközség nevet, amelyet a bíróság is megerősített.

Az EMIH alkalmasabbnak véli magát e feladatra, mivel a neológiára mint az asszimilációhoz vezető lépcsőfokra tekint, a magyarországi ortodoxiát azonban – ami részben már betagozódott a Mazsihiszbe – túlságosan befelé fordulónak tartja. Többen azért csatlakoztak az EMIH-hez, mert úgy érezték, másutt nem fogadták be őket. Részben jogos tehát a Mazsihisz félelme, hogy az EMIH elhódítja a híveket, ám számos embert, aki ma már a Mazsihisz közösségeihez tartozik, éppen a Chabad vezetett el a zsidósághoz.

A Mazsihisz vallási kérdésekben illetékes rabbistülete – tagjainak többsége nem is ismeri el a neológ-ortodox megosztást – kevésbé az EMIH mega-

lakulása után kiadott egy meglehetősen barátságatlan, hivatalos állásfoglalásnak tekintendő nyilatkozatot, amelyben tiltakoztak a régi-új irányzatot felélesztő, „a laikusokat félrevezető, a kongresszusi zsidóság intézményeit sértő, állítólagos hagyományokat képviselő” szervezet ellen, amelyet erre senki nem kért fel. Emellett marginálisnak nevezték mind az EMIH-et, mind a „mögötte álló másik irányzatot”, azaz a Chabadot. Az „állítólagos hagyomány” kitétel még helytálló is lehetne, tekintve, hogy a haszidizmus egykor az ortodoxia ellenében formálódott ki, ám a Statusquo irányzat éppen annyira magyarországi sajátosság, mint a neológia. Egyébként, mint Köves nyilatkozta, a Chabadnak nem elsődleges célja, hogy hitközségeket alapítson, inkább a már létező intézményi keretek közt próbálja segíteni a hitéletet. Köves nem tagadja kötődését, mégis úgy véli, a Statusquo csakis a saját tagságát kívánja képviselni, valamint a hagyományos zsidóság álláspontját igyekszik ismereteni olyan kérdésekben is, mint az abortusz, a kábítószer, a génkutatás vagy az orvosi műhibák.

Az aktív közéleti szerepvállalás, és az, hogy e problémákra terjedelmes tanulmányokban reagáltak, mutatja az alapvető szemléletbeli különbséget a két szervezet között. Míg a Chabad köztéri Hanukka-ünnepséget rendez, addig a rabbikar a zsidó hittel összeegyeztethetetlennek tartja „a hagyományok populáris, tömegrendezvényeken való bemutatását”. Csakhogy az előbbiről beszámolnak a különböző médiumok, közvetíti a televízió, így ezek gyakran már egyenesen az EMIH-hez fordulnak. Ez hosszú távon azt eredményezheti, hogy a rendezvényeken szí-

vesen megjelenő politikusok szemében egy ilyen, karizmatikus szellemi vezetők körül kialakuló csoport – ami, mint a külföldi példák bizonyítják, tömbszavazóként működik, és nem egyszer a konzervatív erőket támogatja – komoly jelentőségre tehet szert. De ez még a jövő zenéje. Az eseményé válást biztosítandó, „a Mazsihiszt sértő megnyilvánulások” mellett – „Köves Slomó az első, háború után avatott ortodox rabbi”, „a magyar rabbidiplomának nincs nemzetközi hitele” – a rabbikar legfontosabb kifogása az volt, hogy a debreceni hitközség ma is Statusquónak nevezi magát, bár alapszabályában ez már nem szerepel. Köves, rövidre zárva a problémát, a vallásszabadságra hivatkozott.

Az EMIH felvállalta egységesítő szellemiségéig eddig csak nézeteltéréseket generált, holott az állami támogatás megosztásának lehetősége még fel sem merült. Azon a megbeszélésen, amit a miniszterelnök, Yonah Metzger és a három irányzat vezetői tartottak, megállapodás született arról, hogy március 15-ig tisztázzák a kialakult helyzetet. A közösség-szervezés körül forgó eszmecsere során szóba került a jelenleg az ÁPV Rt. tulajdonában lévő, Rumbach utcai zsinagóga is, amit egy parlamenti határozat értelmében a Mazsihisznek lehetősége lenne visszavásárolni vagy csere útján visszaszerezni. Ennek a zsinagógának a felújítását és működési költségeit az EMIH magára vállalta volna a használat fejében, de ezt az ajánlatot a Mazsihisz elutasította.

Az összejevetelt mindenki történelmi jelentőségűnek tartja, a vélemények abban is megegyeznek, hogy a további együttműködés, ami eddig csak néhány gesztusban merült ki, kívánatos – ám Köves hozzátette, a zsidóság fogyása miatt kellene aggodni, és nem azon vitatkozni, ki milyen nevet választ, hiszen megosztani csak azt lehet, ami van.

Csáki Márton

*

A honi zsidó közélet néhány szereplője évek óta hangoztatta, hogy a Mazsihisz vitatott hegemoniáját csak a Statusquo felélesztésével lehetne megtörni, és csak így lehetne a magyar zsidók érdekvédelmében jelentős változást elérni.

A változás megkezdődött, bár nem biztos, hogy a folytatás úgy alakul, amint tervezték.

2004-ben Magyarországon, a lubavicsi Chabad haszid mozgalom rabbi-jainak vezetésével alakult „újja” a Statusquo Ante Hitközség, olyan, propagandaszempontból vonzó néven, amely egyáltalán nem jellemzi az állapotokat: *Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség*. Mert minden van, csak éppen egység nincs. Talán nem is kell lennie, s talán nem is árt a kihívás, amikor az ortodoxia kihalóban van, a neológia jövője bizonytalan, a modern ortodoxia és a reform épp csak éledezik. Ám az sokak számára vitathatónak tűnik, hogy az Ukrajnából eredő, New York-i központú, ultraortodox, lubavicsi haszid mozgalom – ha mégoly nyitott is a szekulárisok irányában, s mégoly jelentős „belső térítő” munkát végez is a zsidóság körében mindenütt a világon – az askenázi hagyományú magyar zsidó közösség egyik irányzatának örökébe lépjen.

A lubavicsi mozgalom egész Közép-Európában, s különösen Oroszországban és Ukrajnában jelentős „hadállásokat” szerzett az elmúlt másfél évtizedben. Sok helyen átvették a vallási vezetők posztját – olykor mert nem akadt már más, hogy vallási funkciót végezzen, és jelenlétük fenntartotta a kihunyó készülő zsidó életet, olykor kemény pozícióharcokban, pénz- és politikai tőke befektetésével. A jelentős amerikai és izraeli kapcsolatokkal bíró Chabad hívására helyi és amerikai kormányzati politikusok, vezető izraeli rabbi jelennek meg rendezvényeiken szerte Közép-Európában, s ez garapítja tekintélyüket, növeli befolyásukat. Ráadásul a térségben élő vallásos izraeliek – nem lévén hiteles helyi ortodox alternatíva – előszeretettel csatlakoznak a Chabad közösségeihez, velük imádkoznak, támogatásaikkal őket erősítik.

Félreértés ne essék: minden tisztelet a Chabad-Lubavics mozgalomnak a zsidó hagyomány ismerete és a zsidó identitás nyílt vállalása terjesztésében elért eddigi eredményeiért, amelyekkel a helyi hitközségek nem tudták felvenni a versenyt. Ám az a kimondatlan, s magyarországi névválasztásukban is érzékelhető törekvés, hogy *ne részei*

legyenek a helyi zsidóságnak, hanem ők legyenek a helyi zsidóság, noha van még lehetőség a helyi hagyomány felélesztésére, joggal vált ki ellenérzéseket. Nem szólva arról a már korábban is jelzett problémáról, hogy az általuk meghonosított imarend és dallamvilág esetenként sérti a helyi minhang (szókás) tiszteletére épülő hagyományos zsidó közösségszervezés elvét is. Persze minden rendszerszervező tudja, hogy a fejlődés kulcsa a terjeszkedés, a konkrét jelenséget elfogadni mégsem könnyű.

Nehezen megemészthető például az utóbbi évtizedek szekularizáltsága, s még az askenázi hagyományban felnőttek számára is, hogy a lubavicsi küldöttek, rabbi és jesivabóherek prédikációi a legtöbb esetben nem nélkülözhetik a lubavicsi rebbe, vagy más haszid mesterek csodálatos történeteit, szent cselekedeteit. Néha vonzó és termékenyítő e lelkesedés, áttöri a vészorkorszak utáni, máig ható letargiát, néha idegen és emészthetetlen. Ugyanakkor a magyar neológ prédikáció elavult, anakronisztikus frázisai sem felelnek meg korunk igényeinek.

A magyar zsidó közélet résztvevőit leginkább mégis az érdekli, hogy vajon az *egyházalapítás* és a vele járó, illetve kiharcolható jogok: a politikai képviselő, az állami támogatás megosztása, netán az ingatlanigények hogyan érintik a Mazsihisz státusát, hogyan alakul át az eddigi struktúra. A zárt ajtó mögött március közepéig zajló tárgyalások a magyar miniszterelnök, illetve a régi és az új hitközségek vezetői között részben talán választ adnak e kérdésre. Ám a többi kérdés nyitott. Például az, vajon a Chabad egyházalapítása mögött ott vannak-e a magyar zsidó közélet más résztvevői is, akik régóta szorgalmazták a régi, monolit struktúra megbontását.

A Chabad felrúgta a hagyományos hitközségi játékszabályokat, és a saját szabályai szerint játszik. Aki mindezt nemtetszéssel figyeli, annak aligha van más választása, mint felvenni a Chabad által diktált tempót. Messiásváró hevületükkel nehéz versenyre kelni, de a modern technikák terén semmi sincs, amit ne lehetne tőlük eltanulni, és még jobban csinálni.

Kérünk 1% esélyt!

**Kérjük, nyújtson 2005-ben is
1% esélyt folyóiratunknak,
a Szombatnak.**

**Ehhez nem kell egyebet
tennie, mint mellékelnie
a nyilatkozatot adó-
bevallásához, amelyben
kijelenti, hogy adója 1%-át
a 18165850-1-42
adószámú szervezetnek kívánja
felajánlani.**

**E kis fáradsággal
hozzájárulhat lapunk további
megjelenéséhez.**

Segítségét előre is köszönjük!

- ▼ **Jelzáloghitel**
(Ft-ban és devizában)
- ▼ **Élet-, nyugdíj-,
egészségbiztosítás**
- ▼ **VIP 5* kórházi
szolgáltatás**
- ▼ **Lakásbiztosítás**
- ▼ **Befektetések**
(euróban és forintban)
- ▼ **Teljes körű pénzügyi és
biztosítási szolgáltatás**

Oláh Adrienne

Tel.: 06/30/964-1593
e-mail: olah.adrienne@ing.hu

Takarítást vállalok

Tel.: 06/70/548-9278

Centropa – az emlékezet folytonosságáért

Ki kinek a rokona volt, mivel foglalkoztak, hol volt a házuk, az üzletük? Mikor házasodtak, hogy hívták a fiukat/lányukat? És a testvérüket? És azok, akik elmentek Amerikába, Izraelbe vagy Ausztráliába, milyen rokonságban álltak a nagyiékkal, dédiékkal?

Vajon hány családban teszük, vagy nem teszük fel e kérdéseket gyerekek, unokák?

Nehéz a zsidó családi emlékezet tárnáiból előbányászni a vészkorszak előtti élettörténetek részleteit, ükapáink és dédapáink, sokszor nagyszüleink életének epizódjait. Nehéz valóságossá tenni az életrajzokat, élményszerűvé a rokonságot azoknak, akik személyesen sosem élték át a nagy család jelenségét és jelentőségét, az időben visszanyúló, s a térben talán országhatárokon is átívelő, megannyi ágával-bogával. A szülők, nagyszülők, ha képesek emlékezni, gyakorta megütköznek, hogy a fiatalok nehezen tudják megjegyezni a részle-

teket. Mert olykor cserbenhagynak bennünket a szavak, történetmondót és a történet hallgatóját egyaránt. Belső ködfüggöny akadályozza, hogy képzeletünkben megelevenedjenek rokonaink portréi és egymáshoz való viszonyuk. Haláluk gyakran eltakarja előlünk egész életüket. Mi, fiatalabban, olykor nem is láttunk a környezetünkben több nemzedéknyi, oldalági rokonokkal is rendelkező családot.

A fiataloknak nehéz kérdezni, mert tartanak tőle, hogy a hiányzó rokonokra vonatkozó kíváncsiság fájdalmat okozhat. Másrészt azokról, akiket nem ismerhettünk, olykor ki sem tudjuk mondani: nagyapa, nagyanya, legfeljebb azt mondjuk szüleinknek: a te papád, a te mamád. Pedig az idősebb nemzedék, néha maga előtt is titkolva, várja e kérdéseket, hogy beszélhessen, igaz, különösen az első kérdésekre nehéz válaszolni, mert az emlékezet valóban gyarló, és száműzné a veszteséget.

A *Centropa Magyarországi Zsidó Családtörténeti Kutatóközpont Kht.* „Zsidó élettörténetek a huszadik században” című programja azzal a céllal jött létre, hogy az emlékezet folytonosságán esett sebet igyekezzen begyógyítani. Családi fotóarchívumok képezik az adatbázis és az emlékezet alapvető forrását, s a több mint ezer fénykép mellett, honlapjukon (www.centropa.hu) máris több mint száz interjú szerkesztett változata olvasható. Mindezekből rekonstruálhatóak a zsidó élet hétköznapi és ünnepei. Kiderül, milyen ruhában jártak, hogyan főztek, mit ettek, hordtak-e fejedőt, bajszot őseink, s milyen életvezetési szokásaik voltak a 20. században, vagy még régebben a magyar-zsidó családoknak. A beszámolók az életről szólnak, nem a pusztulásról, s noha érintik a vészkorszakot, a cél az egyéni élet, a személyes történelem jelentőségének, s egy kultúra szerves létének felmutatása, mely talán példát és erőt nyújt a folytatáshoz. (A www.centropa.org webhelyén mely a magyar intézmény „anyahajója”, immár 700 közép-európai életút-interjú található angolul.)

A kutatóközpont, melynek irodája a Páva utcai Holokauszt Emlékközpontban található (telefonszám: 455 3327/28, E-mail: budapest@centropa.org) számos interjúkészítő közreműködésével, *Andor Eszter* és *Sárdi Dóra* szakmai irányításával működik. Főigazgatója a Bécsben élő újságíró és fotós, *Edward Serotta*. A magyar program olyan komoly támogatókat tudhat maga mögött, mint a Claims Conference, az Amerikai Joint Magyarországi Irodája és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium.

Elfogultságok

Apalesztin–izraeli konfliktussal foglalkozik az *Origo* c. internetes újság január 16-i egyik tudósítása. A korrektnek nevezhető hírösszefoglalóban arról tudósít, hogy az izraeli hadsereg a „palesztin szélsőségesekre” vadászhat. A cím azonban nagyon rossz és tendenciózus:

„Szabadon vadászhat az izraeli hadsereg a palesztinokra”

Vagyis az izraeli hadsereg palesztinokra, és nem palesztin terroristákra vadászik, ami abszurd. Talán legközelebb a címszerkesztőnek először gondolkoznia kellene, és csak utána írnia.

*

Sitkei Levente szorgosan gyűjtögeti a pontokat, a „Kinek van torzabb Közel-Kelet képe?” nevű játékban. A *Magyar Nemzet* január 15-i számában *Álomállam* címmel közöl egy újabb cikket, ami többi szerzeményéhez képest még mérsékeltnek is mondható, de azért nem tagadja meg önmagát. Például az ilyen, kissé nyegle oldalvágásokban:

„Nem valószínű, hogy Jasszer Arafat halálával megváltozott volna az izraeli héják vagy az amerikai hadvezérpolitikusok beállítottsága. A békéről beszélnek, de háborút gondolnak.”

Sitkei gondolatolvasó, aki mindig a zsidók rovására téved.

„Amerika és a kvartett három másik tagja boldog lehet, hogy a halottnak hitt útitervet újra előveszik, az arab országok rövid időre levegőhöz jutnak, mert Washington nem rájuk figyel, a világ többi országa pedig igazodik a nagyhatalmak döntéseire. Elvben ez mindenkinek jó, egyedül Izraelnek lehetnek problémái. Ha pedig ez így van, akkor Amerika mégsem mosolyog, tehát a nagy össznépi boldogság nem ér semmit.”

Izrael problémája csak Izraelé, és

Sitkei szerint az Egyesült Államok rosszul teszi, ha ilyen apróságokkal foglalkozik. Hogy a terrorizmus a palesztinoknak is rossz, az kevésbé számít, ha Izraelnek is problémát jelent.

„Jeruzsálem pedig számára ugyanolyan szent, mint a muzlimoknak.”

Egy magát Közel-Kelet-szakértőnek nevező újságírótól talán elvárható, hogy legalább minimálisan ismerje az iszlám és a judaizmus alapjait. Mert Jeruzsálem nem ugyanolyan fontos a muzlimoknak, mint a zsidóknak. A muzlimok számára csak a harmadik legszentebb város, Mekka és Medina után, míg a zsidóknak a legszentebb városa Jeruzsálem.

*

Aczél Endrének ahhoz képest, hogy a politikai paletta másik oldalán áll, gyakran hasonló dolgok jutnak eszébe a Közel-Keletről, de most nem akarunk ebből messzemenő következtetéseket levonni. Az első közös pont: ő is Izrael részéről várja el, hogy a semmiért cserébe kockáztasson (*Csönd, Népszabadság*, január 26.):

„Annak jelét nem látom egyelőre, hogy az izraeliek készek volnának valamiféle formális tűzszüneti megállapodásra, végtére is ők a terroristákkal nem tárgyalnak, még kevésbé állapodnak meg.”

Aczél Endre nem érti, vagy nem akarja érteni, hogy ha Izrael egyszer leállna a terroristákkal tárgyalni, azzal olyan dominót indítana el, ami nemcsak a Közel-Keletet veszélyeztetné – legalábbis az irónia szándéka ezt bizonyítja. Azt is figyelmen kívül hagyja, hogy tűzszünethez minimum két fél kell, és még nem volt olyan tűzszünet, amit a Hamasz és a többi terrorszervezet betartott volna. Ebben az esetben viszont miért is kellene Izraelnek tárgyalnia?

„Az izraeli jobboldal radikálisai szerint »a palesztinok« győzelemként élnék meg, ha a csönd fejében bármit is kapnának, ergo az izraeli politika nem lehet örömszerzés forrása.

Csakhogy. A palesztinok egyébként teljességgel örömtelen életébe nem biztos, hogy bűn volna némi örömet vinni. Az nem megy (...), hogy a bulldózerek napi rendszerességgel romboljanak le palesztin otthonokat, s öljenek meg (gyakran) ártatlan embereket; hogy a palesztin városok között több mint rendszereselek legyenek a »forgalmi korlátozások«, más szóval ne legyen normális élet; hogy zárva legyenek az átkelőhelyek Izrael és Palesztina között, és tovább épüljön a palesztin termőföldek rovására az a bizonyos védelmi fal.”

Az sem baj, ha ez az öröm újabb lendületet adna az intifádának, ahogy a libanoni kivonulás, és tovább folytatódna a vérontás. Tulajdonképpen Izrael fel is számolhatná magát – az lenne csak az igazi öröm. Szerencsére Aczél sosem volt New York-i rendőrfőnök, mert valószínűleg azt a tanácsot adta volna, hogy a rendőrség ne razziázzon Harlemben, ne vívjon tűzharcot, mert abban ártatlanok is meghalhatnak, ne tartson közúti ellenőrzéseket (ami szintén nem csak a bűnözőket sújtaná), helyette az ártatlan polgárok életét kockáztassák.

„Kell türelem is, legalább akkora Abbasz iránt, mint amekkorára neki van szüksége a Hamasszal és más ellenséges szervezetekkel szemben, amelyek egyébként, úgy fest, szívesen betagozódnának már a palesztin politikai rendszerbe, ha valami »ellenértéket« tudnak felmutatni tagságuknak eddigi intranzigenciájuk meglazítása fejében. Egy okkal több, hogy Izrael se legyen intranzigens. Végtére neki is voltak terroristái hajdanán, s néhányukból még miniszterelnök is lett.”

Kár, hogy nem ismertem néhány bizonyítékot azzal kapcsolatban, hogy a Hamasz szeretne békés politikai erővé válni. Ami Izrael „terrorista” miniszterelnökeit illeti, ők leszámoltak múltjukkal, s még legaktívabb terroristaként is fegyverekkel szemben vették fel a harcot,

és nem űztek sportot kávéházakban ücsörgő arab civilek legyilkolásából.

*

A *Helyi Téma* című, több kerületben megjelenő, jobboldali „közéleti” újság (minden egyes házba bejuttatják) I. kerületi kiadása február 9-i számának címlapján *Márványtábla és ima a hős védőkért* címmel ad hírt arról, hogy a *budapesti csata* befejezésének 60. évfordulóján, a Budavári Önkormányzat és a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézete és Múzeuma avat emléktáblát a várban február 12-én. A 3. oldalon aztán, Hajós Dániel tollából, a következőket olvashatjuk:

„A második világháború egyik tragikus katonai akciója volt a budai. 1945. február elején a Várban lévő huszonöt ezer magyar és német katona megpróbált kitörni a szovjet csapdából.”

Aztán egy képaláírás is következik:

„A Várból kitörő magyar és német katonákat tankok várták.”

A *Téma* és maga az ünnepség is történelmet hamisít, amikor „hősöknek” kiáltja ki a Várt védő német és magyar katonákat. Ugyanis egyrészt Magyarország támadta meg a Szovjetuniót, és nem fordítva, a szovjet katonai invázió is csak ennek fényében értelmezhető. Másrészt, a magyarok és a németek nem adták meg magukat, nem kapituláltak, így nem maradt más hátra, mint a véres csata. Szóval, kedves *Helyi Téma* és a magyar háborús veregyesen szomorkodók a II. világháborút elvesztették, és nem kéne úgy viselkedniük, mintha még egyszer le kívánnák azt játszani. Mindenkinek joga van siratnia saját halottait, de nincs joga ahhoz, hogy a történelmet meghamisítva, hősöket gyártson a Budát

védő s a „végső győzelemben” még mindig bízó katonákból. Ahhoz sincs joga egy újságnak, egy önkormányzatnak és egy múzeumnak, hogy dicsőhimnuszokat zengjen a nyilas Magyarország és a náci Németország hatalmát védő, s – egyébként egyéni sorokban szerencsétlen – katonákhoz. Amíg ilyen ünnepeket tartanak, hiteltelen a szolidaritás a budapesti gettó népével, a holokauszt elpusztított áldozataival, s egyáltalán a fasiszmuellenes demokratikus erők küzdelmével. Egyébként pedig, ugyan kiket is és miket is védtek ezek a katonák? Csak nem „Európát”?

*

A *Magyar Nemzet* sajátos módon ismerteti a „bukásként” elkönyvelt Sorstalanság-filmet. A *Heti Válasz* tévékritikusa, a posztspenglerianus Végh Attila, az *MN* 2005. február 11-i számában *A feladat: túlélni Koltai Lajost* címmel közöl sajátos kritikát.

„A produkciót nagy várakozás előzte meg rendkívül magas költségvetése és a film körüli sorozatos botrányok miatt”

– írja Végh, s ezzel becsap minket, hiszen a botrányok jó részét maga a jobboldali sajtó, a *MN* és a *Magyar Demokrata* szolgáltatta, mondván, hogy a film készítői a magyarság „szent Pilisében”, a szent csakrákat magukban rejtő dombokon forgatnak le egy holokausztfilmet. Az implikáció világos volt, a *Sorstalanság* története nem a „szent” magyar történelem része, a filmeseknek nincs joguk magyar területen „idegen” filmet forgatni.

Kritikusunk aztán – régi szokásához híven – a kisszerű embereket, a „rab-szolgálatot” veszi górcső alá:

„A baj az, hogy Koltai Lajos celluloidcsíkja az adaptáció-létet nem kinövi, hanem alulmúlja. A rendező fejében a semmi házibulija zajlik: lazán, otthonosan tombolnak benne a meg nem gondolt gondolatok, ezek az ősdizkópatkányok.”

A jobboldali „metafizikus” számára a film és a nézőközönség is megvetésre méltó, csakúgy, mint a buli és a diszkó. De akkor miért megy ki az utcára?

Majd Végh megdicséri a regényt, de ebben a dicséretben sok köszönet nincsen, hiszen „A fiú ugyanis a vele foglalatosskódó német tisztet kedvesnek találja, egyes zsidó rabtársait ellenszenvesnek...”

Hát, igen: a *Sorstalanság* fő előnye az, hogy a zsidókat is ellenszenvesnek látatja. Kóser lesz ettől Kertész Imre? Igen!

„A könyv utolsó lapjain pedig, amikor az épp hazatért fiút a ház itthon maradtai, a lágert nem megjárt zsidó szomszédok faggatják, és amikor az nem a hallani vágyott sztereotípiákat sorolja, szinte kioktatják, mondván, hogy ők ezt jobban tudják, megundorodik tőlük, és otthagya őket.”

Igen, „undorítóak” ezek a zsidók, és ez „nem jött át” a filmen. Végh a saját gondolatától annyira felháborodik, hogy visszaparancsol minket a regényhez:

„Inkább a *Sorstalanság* című regényt javaslom. Abból megsejthetünk valamit a létről. Ez az államilag agyontámogatott film inkább a létről szól.”

Mintha az előző kormányzati ciklusban a „nemzeti oldal” filmesei (és újságírói) nem szerették volna az állami, a központi támogatást...

ORTHODOX KÓSER HANNA RESTAURANT

1074 Budapest VII., Dob u. 35.

Tel.: 342-1072, fax: 322-7200

Légkondicionált

Nyitva tartás: mindennap 7–15.30 óráig

Péntek estére, szombat délre előrendelést felveszünk!

VÁMOS MIKLÓS

Tanuljunk könnyen, gyorsan héberül

A „Nyelvek és utak” sorozatból

Az első nyelv, amelyet tanulni kezdtem, a magyar volt. A második, amellyel találkoztam, értelemszerűen a szovjet, hatéves koromban. A Délibáb utcát elfoglalta egy FUG. Földérítő Úszó Gépjármű. Olyan, mint egy óriási vasteknő, ponyvával takarva. Ha kell, átmegegy a vízen. Szovjet FUG volt, szovjet fedélzeti fegyverekkel, szovjet katonákkal. Vagy ruszikkal. Az utcabeli srácok mind a FUG-ban lógtak nap-hosszat, a szovjet katonák (valójában inkább tatárok) megengedték, hogy váltsuk egymást a vezetőülésein. Idővel apám megtiltotta, hogy beüljek. Nem örültem.

A harmadik nyelv, amellyel ismerkednem kellett, a német volt. Nővéremmel együtt a Tantéhoz jártunk. Ez az osztrák származású idős hölgy remekül beszélt németül. Gyerekül annál kevésbé. Körmőssel büntetett. Nem örültem. Hamar lemorzsolódtam. Következtek a latin szavak a hit-tanórán. Majd megint az orosz, az általánosban. Táváris ucsítylel. Később a francia a gimnáziumban. Le Français de tous les jours. Harminchat éves koromban az angol. Where are you from? Ötven tájt a spanyol. *Cien años de soledad*. A spanyolt már sehogy sem akarta bevenni a fejem, pedig szükségem volt rá egy könyvhöz – *Márkez meg én*. A rendhagyó spanyol igealakok kézzel írt táblázatát fölragasztottam a csempékre, a vécékagylóval szemközt. Használjuk ki az időt.

Mindig szerettem nyelvet tanulni, és mindig utáltam panaszkodni. Legalább annyira, mint dicsekedni. E két tevékenységet a hazai művésztsadalom előszeretettel gyakorolja. Az igazán ügyesek egyszerre tudják a kettőt. Példa: Ne haragudj, nem érek rá, halálosan fáradt vagyok, könyvem jön ki, két színházi bemutatóm lesz, plusz egy filmem, se éjjelem, se nappalom...

Ahhoz, amit volnék elmesélendő, kicsit dicsekednem kénytelenység. Idén tavasszal biztossá vált, hogy *Apák könyve* című munkadarabom megjelenik Németországban, méghozzá hamar, augusztusban. Gyanítottam, immár nélkülözhetetlen az elmélyedés Thomas Mann és Marlene Dietrich anyanyelvében. A Tante óta csupán ausztriai és németországi utazások során szedtem föl egy keveset, valamint a *Svejk, a derék katona* című regényből – főleg cifra káromkodásokat. Der Teufel soll das alles busieren!

Bifláztam a der-die-das-die, den-die-das-die-t. A spanyolt egy *Tanuljunk könnyen, gyorsan spanyolul!* című könyvből igyekeztem elsajátítani. Nehezen és lassan. A némethez értelemszerűen beszereztem a *Tanuljunk könnyen, gyorsan németül!*-t. Meggyőződhettem arról, hogy a Deutsch is nehéz dió. Se könnyen, se gyorsan. A vécében mindenesetre le-szedtem a spanyol rendhagyó igealakokat, kifüggesztettem a németeket. Beginnen, bitten, bleiben, essen, fahren – und so weiter.

Az *Apák könyve* témaköréhez leginkább szükséges háromszáz szót és ki-

fejezést nagy erővel bemagoltam, akár egy költeményt. Sonnenfinsternis. (Napfogyatkozás.) Geburtsregister. (Anyakönyv.) Die zwölf astrologischen Charaktere. (Tizenkét asztrológiai jellem típus.) Die Urväter. (Ősatyák.) Úgy éreztem, boldogulok, föltéve, hogy megértem, amit kérdeznek.

Sajtó-, rádió- és tévéinterjúkat adtam, németül. Legalábbis német szavak fölhasználásával. Aki beszél idegen nyelvet, tudhatja, olyan sport az, mint az autóvezetés. Vannak afféle napok, amikor mi – főleg mi, férfiak – érezzük a sebességet, küzdünk az úton, mint Bem apó, de vele ellentétben mi látunk is, hatfelé, előre, hátra, jobbkéz-szabály, balkéz-szabály, fölnézek, lenézek. Minden résbe benyomulunk, a kisebb kocsikat leszorítjuk, ha nő vezet, akkor pláne, köztudott, mely szervünknek tekintjük géperejű járművünket, mentül nagyobb, antul inkább.

Más napokon viszont valahogyan nem érezzük a helyes ritmust, tétován előzésbe fognánk, mégis inkább visszahúzódunk, vezetésünk egészében szaggatott, gátlásos és merev. Ily napokon a nyelvtudás sem szárnyal. Következésképp már a volánnál sejt-hetjük, pörög-e majd kellőképp a nyelvünk, amikor az orrunk elé bökik a mikrofont, arcunkra szögezik a kamerát. Természetesen megesik, hogy nem autóval vagyunk, összehangoltságunk akkor is elemezhető, például a járásunk alapján. Szerencsés időpontban az agyunk parancsait könnyedén teljesítik a végtagjaink, nem botladozunk, nem csúszkálunk, lépteink ruga-

nyosak, lendületesek. Na, ilyenkor érdemes külföldiül beszélünk – máskor nem nagyon. Egyáltalán nem.

A szóban forgó interjú napján, ha szükséges, én erőfeszítés nélkül, lendületesen elvezethettem volna Frankfurtba, a Könyvvásárra, ahová amúgy repülőn jutottam. Olyan erőben éreztem magam, mintha tíz évvel fiatalabb volnék. Vagy akár hússzal. A lámpalázat persze nem gyűrhettem le, az mindig gyötör, egészen addig, amíg fölteszik az első kérdést. Mely ezúttal így hangzott: Mondja, kedves Herr Vámos, miért írta meg ön az Apák könyvét? Jó, gondoltam, gyerekjáték. Tanár úr kérem, én készültem. Amennyire önmagamat ellenőrizni tudtam, minden fontosat elmondtam. A további kérdéseket is megértettem, egy kivételével, azt szerencsére sikerült kitalálnom az összefüggésből. Mikor befejeztük, agyamban diadalittas verssorok zönögtek. „Ez jó multság, férfimunka volt!” Örültem.

Kiadóm, a Random House btb annyira precíz vállalat, hogy a szerzői által adott nyilatkozatokat nemcsak a nyomtatott sajtóból vadássza össze s küldi el nekik, hanem az elektronikusból is. Rendre megkapom postán, CD-n. Így gazdagodhat a Vámos Miklós Emlékmúzeum anyaga, ha ugyan nem hajítok ki mindent egy depressziós időszakban – tudják, amikor félnék nyúlként vezetem a kocsimat, zavarossá téve önmagam haladását – és másokét. De maradjunk az interjúnál. Amelyik olyan remekül sikerült, mert kivételesen ment a német. Mondja, kedves Herr Vámos, miért írta meg ön az Apák könyvét? – így a riporter, a CD-n a valódinál is zengőbb germán-sággal. Mire én, szögletes hangsúlyokkal, jó lassan (magyarul se beszéllek túl gyorsan):

Azért írtam le egy Apáknak a könyvét én rá, mivel volt vala apám, -mal. Nekem apám volt. Lett. Anyám se volt is, annak előzőleg írtam róla regényt neki, címmel: Anya van csak egyetlen. De utána gondolnék -tam én, hogy apámról szintén ugyancsak írni fogtam egy könyv, -ért. Sajnos csak-hogy róla nem az eleget tudnám, hanem keveset sem is nem. Próbálok írok -tam evégett valamennyi összes magyar apákról, -nak, -tól, mert akar-

nám vala volt, hogy apámnak mégis egy emlékei lett légyen volt.

És így tovább, e szellemben rongálva Thomas Mann és Marlene Dietrich anyanyelvét. Nem örültem. Mit gondolnak rólam a német ajkú emberek? Miféle otrombaság ilyen szarvashibákkal beszélni? Hirtelen visszaemlékeztem, amíg én e remekbe szabott mondatokat kiejtettem, a riporter nagy, barna szemmel figyelt, s bátorítón bólogatott, nagyon jó, csak így tovább! Miért nem szakított félbe? Miért nem figyelmeztetett? Miért nem jegyete meg: Érdekes, nem is tudtam, hogy a magyar nyelv ennyire hasonlít a németre! – ettől észbe kaphattam volna. Miért nem javasolta, hogy ismételjük meg a fölvetelt? Ha szóvá teszi, a legbántóbb hibákat másodsorra talán elkerülöm – ismétlés a tudás anyja (ezt oroszul is belénk verte Fügedy tanár úr az általánosban).

Azonban minden rossz helyzetet lehet tovább rontani. Későbbben azt a kérdést kaptam: Mi a viszonyom önön zsidósághoz? Határozottan válaszoltam (ekkor még nem tudtam, minő pongyolással, amit immár tovább nem imitálok). Sok más emberi vonatkozásomat is fontosnak tartom, mondtam én, a zsidóság azok közül csupán egy; lényeges számomra, hogy magyar vagyok, hogy értelmiségi, hogy irodalmár, hogy sok nyelven beszélek...! Épp csak azt nem fűztem hozzá: és mindet ilyen remekül! Nem örültem.

A szóban forgó műsor *A nemzetközi irodalom* címmel került adásba. Rajtam kívül nemzetközileg ismert szerzőkkel. Umberto Eco (van-e, ki e nevet nem ismeri?), Peter Esterhazy és Gore Vidal (talán nem baj, ha e nevet nem ismerik). Tőlem az iránt is tudakozódott a riporter, hogy mi a véleményem a mondanivaló szerepéről a nemzetközi irodalomban. Kifejtettem. Régi vágású szerzőként mindig a mondanivalóból indulok ki, innivaló, mondanivaló. Ha nincs olyan átadnivaló gondolatom, amelyet elég fontosnak érzek ahhoz, hogy elraboljam vele olvasóim tíz-húsz óráját, nem kezdek írni. Igen. Rendben volna ez, ha nem jut osztályrészül ugyanez a kérdés Peter Esterhazynak is. Ő persze nagyszerűen beszél németül, von Ha-

us aus. Az idézett interjúban kifejtette: a prózaíráshoz nem kell mondanivaló. Akinek mondanivalója van, készítsen egy tudományos értekezést, vagy menjen professzornak az egyetemre. Nem örültem. A riporter erősködött: És gondolatok? Gondolatok se kellenek a prózaíráshoz, állította ő. Céline-t idézte, aki olyasmit mondott: Gondolatok, ugyan kérem, gondolata mindenkinél lehet, én nem gondolatot akarok, hanem egy tweed zakót!

Hm. A tweed zakó éppen így hangzott a német szövegben, tvíd zakó – magyarul. Örültem. Ha Európa egyik legfontosabb nemesi családjának sarja hibát véthet német interjúban, akkor talán nem oly megbocsáthatatlan, hogy én, asztalosok, szeszfőző és cipőáros leszármazottja, kerékbe törttem Thomas Mann és Marlene Dietrich anyanyelvét. Hah, hiszen én a zakó szót angolul, franciául, németül és spanyolul is tudom! (Igaz, a nemében németül és spanyolul nem vagyok biztos.) Egyébként aki tweed zakóban óhajt pompázni, az súlyosabb ízléscamokra is képes, Céline például ismert antiszemita volt.

A tvíd zakó okozta örömöm egészen egy bécsi felolvasásig tartott, ahol jóakarató emberek tájékoztattak: Ausztriában a zakó szó ugyanazt jelenti, mint nálunk. „Der Zákó”. S-a-k-k-o. Tehát a gróf úr nem hibázott, ezúttal sem, ismét én voltam a hülye. Nem örültem.

Annál inkább, amikor megtudtam, hogy az ORF osztrák tévétársaság könyves sikerlistáján az *Apák könyve* – *Buch der Väter* – lett a hetedik. Holtversenyben a már említett Umberto Ecoval. Ez még nem címlapra kívánczó hír. Az már igen, hogy ki a második. Mit tippelnek? Kérem szépen, a mi kedves Kosztolányi Dezsőnk a második, mégpedig az újrarendezett *Esti Kornéllal*. Lám, ennyi év után, de győzött az igazság.

Ami a dicsekvést illeti, most már mindegy, aki át mond, mondjon bét is: regényemre az elmúlt négy hónapban hat országból érkezett szerződés. A fentebb sorolt nyelvek tökéletesítésén túl célszerű volna elmélyülnöm az olaszban is. Olasz tudományom lapzártakor csupán annyi, amennyi az operák librettójából rám ragadt. Megölték Turiddu! Az asszony ingatag!

Kacagj, Bajazzó! Esetleg: Egyétek meg, amit főztetek! Tartok tőle, ez még éttermi rendeléshez sem lesz elég. Habozom, tegyék-e szert sietve a *Tanuljunk könnyen, gyorsan olaszul!* című szakmunkára. Ugyanakkor a könnyen, gyorsan flamandulra is szükségem volna.

Betetőzhetné mindezt, ha netán kapnék egy kontraktust Izraelből. Hátha

nekiugranék a hébernek, komoly kihívás, valaha próbáltam, de már a fordított lapozásnál elakadtam. Pedig a héber – vagy a jiddis? – mégiscsak bizonyos őseim családi nyelve volt, dédapától fölfelé. Őket II. József rendeletét követően Weissbergernek – Fehérhegyinek – hívták. Dédapám magyarosított Vámosra, ő Weissberger Mendel néven látta meg a napvilágot Homon-

nán (jelenleg Humeni). Weissberger Mendel... ennyi „e” egy rakáson! Kínos ez egy választékos szerzőnek.

Na jó. De hol van az megírva, hogy mindenütt a helybeliek anyanyelvén kellene beszélnem? Sehol. Bár csodás érzés. Még akkor is, ha nagyjából ilyesféleképpen: Bocsássátok ti önök miattam meg velem, sajnos tudván tudtam hébernek kevésbé, sem, nem, is.

„Történelem nélküli utód”

Vámos Miklóssal beszélget Várnai Pál

Vámos Miklós jogi egyetemet végzett. Tevékenykedett mint dramaturg, alapítója és egy ideig igazgatója az Ab Ovo könyvkiadónak. A Buda Stage művészeti vezetője 2003-ig. Fulbright-ösztöndíjas volt az Egyesült Államokban, ahol egyetemen adott elő. Huszonhat kötete jelent meg, regényeket, elbeszéléseket, drámákat, filmforgatókönyveket írt. Számos díj, többek között a József Attila-díj és a Pro Urbe díj kitüntetéttje. Több önálló műsorral szerepelt a tévében. Néhány fontosabb regénye: *Zenga zének*, *Anyá csak egy van*, *A New York–Budapest metró*, *Apák könyve*, *Sánta kutya*. Legutóbbi kötete *Márkez meg én* címmel tavaly novemberben jelent meg.

– **Egyik nyilvános szereplése alkalmával azt mondta, hogy ilyenkor álarcot ölt, és nem tud igazán őszinte lenni. Lehet, hogy most sem lesz ez másként?**

– Ha az ember publikusan beszél, akkor mindig valamelyest viselkedik.

Fotó: Tóth Csilla

Ez azt jelenti, hogy nem száz százalékig őszinte. Nem hinném, hogy az átlagnál őszintéltenebb lennék, de arra ügyelek, hogy bizonyos témaköröket ne érintsek interjúban, mert én az a fajta ún. „ismert ember” vagyok, aki nem szeret a bulvárlapok címlapjain szerepelni. Ezért ezeket a sajtóorgánumokat következetesen kikerülöm, ilyeneknek tudatosan nem adok interjút, pletykaműsorokban nem szerepelek.

– **Hogy kronologikusak legyünk, kezdjük a gyermekkorával, melyet leginkább *Zenga zének* című regényében jelenít meg. Itt két témát emelnék ki: mint sok más holokausztt-másodgenerációs, csak később vesz tudomást származá-**

sáról, és hatéves korában átéli 1956-ot. Különben meglepett, hogy 1981-ben így lehetett írni 1956-ról.

– Az akkor jellegzetes, a fejekben uralkodó zűrzavarról akartam írni, a kettős, hármás, négyes nevelésről. Azt a politikai maszlagot, amit már az óvodában, majd az általános iskolában tömtek a fejünkbe, nagyon nehéz volt értékelni, amikor az ember hazament és otthon egészen más megjegyzések hangzottak el. Azután, amikor katolikus hittanra járattak a szüleim, egy harmadik szövegkörnyezetbe kerültem. Ráadás, hogy mégiscsak zsidó volnék, ami a mi családjunkban jól megőrzött titok volt. Azért választottam 1956-ot kiindulópontnak, mert

rájöttem, hogy az olyan év volt, amikor mindezek a problémák folyamatosan jelentkeztek már az én gyermekéletemben is. 1956 csupán a háttér, a politikai zűrzavart képviselte. Ami a regényben szerepel, azt többé-kevésbé átéltem. Természetesen a korabeli cenzúra nem nagyon örült. A Magvető kiadó úgy kihajított, hogy a lábam se érte a földet. Ekkor átvittem a kéziratot a Szépirodalmihoz, ahol Illés Endrének becsülettel bevallottam, hogy most dobtak ki velem a Magvetőtől, politikai okokból. A Szépirodalminál többéves huzavona után, kisebb húzásokkal megjelent. Acélálítólag a lapszerkesztőknek tartott heti tájékoztatói egyikén azt mondta róla, hogy ha lehet, ez a könyv ne verjen fel túl nagy port, ne sokat foglalkozzanak vele. Ez a hír több évvel a megjelenés után jutott el hozzám, ebből derült ki számomra, hogy a regény politikailag veszélyes lehet. Amiket kihúzkodtak, nem sokat változtatott a lényegen. Nevetségesnek éreztem az aggályokat.

– És arra nem gondol, hogy az újabb kiadásnál visszahelyezze a kihúzott részeket?

– Megtettem. Amint az a hátoldalán olvasható.

– Nemrég egy ismert szociálpszichológus arról beszélt, hogy a túlélők második generációjának a holokauszt az öröksége. Ezzel az örökséggel több könyvében is foglalkozik. Regényeit olvasva különben az volt a benyomásom, hogy származása akkor is érezhető, amikor nem kimondottan a zsidóságról ír.

– Szerintem a zsidóság ténye a mai magyar társadalomban a legbonyolultabb kérdések közé tartozik. És nem tudom, honnan veszik a bátorságot azok, akik határozottan meg tudják mondani, hogy ki zsidó, ki nem. Példának okáért: nem vagyok körülméltelve, ellenben van katolikus keresztlevellem, nem válik-e ettől kérdésessé a zsidóságom? Pedig egész atyai ágam zsidó volt (az anyai csak félig), őket nagy százalékban ki is irtották a második világháború végéig. De én nem zsidó környezetben nevelkedtem. Nálunk nem voltak zsidó tárgyak, ezért például azt, hogy mi a mezüze, csak gimnazista koromban tudtam meg.

Zsinagógába nemigen jártam, a zsidó hagyományok nincsenek benne az idegvégződéseimben. Nagyon sok emberi értéket tartok fontosnak: azt, hogy értelmiségi vagyok, hogy magyar vagyok, hogy író vagyok, hogy fogékony vagyok az idegen nyelvekre, hogy internacionalista vagyok, tehát minden nép szándékait és törekvéseit megértem, és természetesen, fontosnak érzem azt is, hogy zsidó vagyok, ám ez csak egy a szóba jöhető emberi tartalmak közül. Azonban az én kamaszkoromban is nagyon igaz volt Malamud kijelentése: ha valaha is elfelejtenéd, hogy zsidó vagy, majd egy nem zsidó eszedbe juttatja. Abban a pillanatban, amint az antiszemitizmus felüti a fejét, én rögtön előállok mint zsidó, mert úgy érzem, ez a minimum, amivel tartozom a nagyszüleimnek, nagybátyámnak és a többi megölt rokonnak.

– Tehát mégis igaz, hogy az antiszemitizmus teszi a zsidót?

– Egyszer Párizsban, ösztöndíjas koromban, egy bonyolult származású, izraeli, majd arab férjű nő elhívott szederestére, amiről nem is tudtam pontosan, hogy micsoda. Sokáig kellett sorba állnunk egy zsinagóga bejáratánál, közel a Sacré Coeurhoz. A bejáratnál rendőrök álltak, ellenőrizték a papírokat. Kérdeztem a nőt, hogy mit ellenőriznek, azt felelte, igazolni kell, hogy zsidók vagyunk. Hogyan tudnám igazolni a Magyar Népköztársaság útlevelével? Nem is akartam ezt igazolni. Felmenőim évtizedeket töltöttek azzal, hogy azt igazolják, nem zsidók. Ennek érdekében sokat tettek, például Weissbergerről Vámosra magyarosított a dédapám. Ők magyarok akartak lenni. Ennek ellenére nem úszták meg. Most akkor én álljak neki bizonyítani egy francia rendőrnek, hogy zsidó vagyok? Nem, kiléptem a sorból, elbúcsúztam, sértetten hazamentem. Ez az én bonyolult kapcsolatom a zsidósággal. Az a baj, hogy ha ezt elmondom zsidó szervezetekben, ahova meg-meghívják, örülten megharagszanak rám.

– Hadd tegyék. Én még ennél megalázóbb esetekről is hallottam. De most térjünk át egyik legérdekesebb regényére, az Apák könyvére. A könyv ötlete emlékeztet Ester-

házy Péter Harmonia Caelestis-ére, amely, ha jól emlékszem, az őnével kb. egy időben íródhatott. Persze egészen más környezetből jöttek, mégis van hasonlóság. Ön többek között megírta az újkori zsidó sorsot: pogromok, holokauszt, üldözés, munkaszolgálat, vegyes házasság. Az volt a szándéka, hogy szembesüljön családtörténetével, származásával?

– Nem. Korábban írtam egy regényt anyámról, *Anyá csak egy van* címmel. A szocialista cenzúrát akartam kicselezni. Úgy véltem, anyám – mániás depressziós volt – eléggé hasonlít a szocializmusra, arra a puhábbakra, amelyben én felnőttem. Mert ő is diktatórikus, hisztérikus, erőszakos, szeszélyes, kiszámíthatatlan és kegyetlen volt, ugyanakkor azonban humoros és gyermekes. Azt szerettem volna, hogy az olvasók értsék, a magyar társadalomról írok. Az anyánkról szabad lerántanunk a leplet, gondoltam. Mire azonban megírtam a könyvet, már nem volt szocializmus, de ez mindegy. Úgy éreztem, tartozom egy könyvvel apámnak is. Róla akartam regényt írni, de nem lehetett, mert apám nagyon zárkózott ember volt, sohasem beszélgetett sem velem, sem a család más tagjaival. Sokat betegeskedett a szívével, és tizenkilenc éves koromban meghalt. Igyekeztem anyagot gyűjteni, de már alig akadtak szemtanúk. Leutazgattam Pécsre, ahonnan ő származik, megkerestem a szülői házat, jártam a levéltárban, kutakodtam a régi anyakönyvekben. Így derítettem ki, hogy nagyapám, Vámos Miklós, valójában Vámos Mózes Móric volt. Az ő apját eredetileg Weissberger Mendelnek hívták, Homonnán született, életének egy szakaszában izraelita szeszfőző volt Budapesten, a Baross utca 67-ben. Ennyit tudok. Apámról sem sokkal többet. Búsan megállapítottam, hogy ebből nem lesz regény. Akkor támadt az a gondolatom, hogy írok egy könyvet az összes magyar apáról. Először Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című munkájának a mintáját akartam követni, választottam száz magyar apát a huszadik századból. Elkezdtem megírni az életrajzokat, de valahogy nem ment. Akkor

arra gondoltam, hogy ha írnék egy könyvet a tizenkét asztrológiai alapkarakterről, azok mindenkit reprezentálnának. A többi aztán már adta magát, legyenek egymás fiai, tehát tizenkét nemzedék elsőszülöttei. Apámmal a valóságban az történt, hogy hazajött az orosz hadifogságból, a munkaszolgálat és egyéb szenvedések után, látta, hogy gyakorlatilag mindenkijét kiirtották. Elhatározta, ő többé nem fog emlékezni, elégette a régi papírokat, és csakugyan hallgatott a múltról. Nem ezt akartam a regény középpontjába állítani. Ezért találtam ki az *Apák könyve* című naplót, amelyet évszázadokon át

vezetnek, míg megsemmisül a történelem viharában. Ami adatot találtam apámról, azt az ő évjáratának megfelelő karakterbe beleírtam. Tehát tény, hogy Rajk titkára volt, az is, hogy később marós lett, és hamar meghalt. De egy idő után minden regény önmagát írja. Az *Apák könyve* végül mintha azt akarná üzeni az olvasónak: emberek, ha él az apátok, menjetek oda hozzá, kérdezzétek ki, írjátok le, mit csinált 1956-ban, merre járt a második világháborúban; ha él a nagyapátok, kérdezzétek meg tőle, milyen is volt az, amikor Isonzónál megsiketült, és amikor Ypernnél gáztámadás volt; meséltessétek el a nagyanyátokkal, hogyan ismerte meg a férjét. Még jobb, ha mindezt magnóra vagy videóra veszitek. Őrizzétek meg gondosan, mert egy országot, egy nemzetséget, egy családot min-

dig a közös múlt tart össze. Boldoggá tett, amikor nagy számban jelentkeztek olvasók azzal, hogy olvastuk a könyvet, és elmentünk meginterjúvolni az idős rokonokat. Úgy éreztem, elértem a célokat.

– Most beszéljünk kamaszkoráról, amikor még nem volt író, azaz amikor dalokat írt és gitározott egy „polbeat” együttesben. Erről az elmentmondásos időszakáról számol be Félnóta című regényében.

– A mi gimnáziumunk egy irodalmilag nagy hagyományú iskola volt, a felszentelt költőnek Dalos György számított. Elsős koromra ő már végzett, a Lomonoszov Egyetemen tanult,

de akárhányszor hazajött, ellátogatott az iskolába, és mindenki, aki írni akart, köréje csoportosult. Dalos és egyéb véletlenek révén bekerültem egy egyetemi társaságba, akik nálam négy-öt évvel idősebbek voltak. Rendszeresen gyülekeztek lakásokban, arra készültek, hogy az egyetem elvégzése után átveszik a hatalmat az országban. Csinálnak majd egy igazi szocializmust, mert amiben mi éltünk, szerintük nem az volt, hanem egy rossz irányba haladó, kezdetleges rendszer. Megalapították az illegális kommunista pártot a hűvösvölgyi Nagyréten. Két sejt alakult, az egyikben négyen voltak, a másikban talán heten, persze mind a kettőbe beépültek a rendőrség emberei. Arra készültek tehát, hogy majd kormányzati erővé váljanak, addig is – teljesen legálisan – ténykedtek a KISZ-ben. Mivel

akkortájt az aktuális külpolitikai ügy a vietnami háború volt, tüntetéseket szerveztek az amerikai nagykövetség előtt. Jól megdobáltuk az épületet színes tintásüvegekkel és tojásokkal, úgy éreztük, hogy most végre tettünk valamit. A társaság hangadói az új gazdasági mechanizmust is ellenezték, szerrintük az visszalépés lett volna a kapitalizmus felé. Háromszáz példányban röpiratot írtak ellene. Mivel a magyar rendőrség azt sem tűrte, ha valaki a kormány oldalán tüntet, az egész társaságot szétverték, a hangadók egy részét börtönbe zárták, másokat kiutaltak az országból, sokan be- vagy leépültek. A Gerilla együttes ennek a körnek volt a házi zenekara. Mi lepődünk meg a legjobban, amikor országos hírű zenekarrá lettünk, szerepeltünk tévében, rádióban, fesztiválokon, miközben a jobb számokat betiltották, letörölték. Az eredeti rádiófelvételeknek csupán negyven százaléka maradt meg. Én ezt a korszakot nagyon kettős lélekkel éltem meg. Amikor elkezdtem az írói pályát, keresztnévet változtattam, mert nem akartam, hogy azonosítsanak az együttesbeli fiatalemberrel.

– Volt zenész, színházigazgató, dramaturg, médiaszereplő, könyvkiadó-igazgató. Ami az írásait illeti, számomra különösen feltűnő a nyelvkészsége, a nyelvhasználata. Irving Layton kanadai költő beszélt egyszer, Mandelstamról szólván, a zsidók nyelvi promiszkuításáról, arról, hogy soknyelvűek, könnyen sajátítanak el idegen nyelveket. New York-Budapest metró című regényében pl. úgy bánik a helyi nyelvvel, mintha sokáig élt volna Amerikában, a Márkez meg én-ben a spanyolban való jártasságáról tesz bizonyosságot, míg az Apák könyvében meg a Sánta kutyában német, illetőleg sváb nyelvismeretével lepi meg az olvasót. Mivel magyarázza ezt a nyelvi készséget, rugalmasságot?

– Ebben szerepe lehet a zsidó származásomnak, hiszen a zsidók előtt számos terület bezárult, maradt a művészkedés és a kereskedelem, mindkettőhöz szükséges a nyelvek ismerete és használata. Ám lehet, hogy ez csak belemagyarázom. Engem szenvedélyesen érdekel a nyelv, elsősor-

ban a magyar, annak különböző rétegei, a tájszavak, a szakmai zsargonok, a korosztályos kifejezések is nagyon izgatnak. Megjegyzem, az *Apák könyve* nyelvi világát nem volt egyszerű kialakítani. Arra törekedtem, hogy minden fejezet olyasfajta stílusban és nyelven íródjék, amelyet akkor használtak, amikor játszódik. Az első három fejezet cselekménye a nyelvújítás előtt történik, s ezekben nem szerepelnek nyelvújítási szavak, tehát az első három fejezet minden egyes szavát meg kellett nézmem az etimológiai szótárban, ez heroikus munka volt. Amikor ezeket a részeket írtam, a családommal otthon csak ilyen antikolt nyelven beszélünk, amit a kutyá se értett. Mindig jó, ha van a családnak titkos nyelve. Most, hogy a regényt idegen nyelvekre fordítják, összeírtam azokat a szavakat, amelyek normális szótárban nem találhatóak, ez a szöszedet tizenhárom oldalt tett ki. Korábban említetted Esterházy Pétert. Mi valóban egy időben írtunk valamiféle aparegényt, csak egyikünk se beszélt róla. Egyszer repülőn utaztam valahová, amikor az első három fejezet már megvolt, és akkor értesültem a Malév Magazinból arról, hogy ő is ír egy könyvet a felmenői több nemzedékéről. Megíjedtem, hátha ő is azt az ötletet dolgozza ki, amit én. Olyan depressziós lettem, hogy több hónapra abbahagytam a regény írását. Aztán elhívtam őt ebédelni, óvatosan tudakozódtam, mondja el, mit ír. Amikor elmesélte, megkönnyebbültem. Elég sokan emlegetik a két könyvet együtt, de inkább külföldön. Van egy nagyon jellegzetes különbség a két regény között: Esterházy az első kötetben megírta a saját családja történetét, vagy inkább legendáriumát, ami szerencsésen egybeesik a magyar történelemmel. Én viszont, az említett okokból, történelem nélküli utód vagyok, így kénytelen voltam kitalálni dinasztiát és történelmet magamnak.

- A Bálint-házban rendezett beszélgetésen indignáltan szolt arról a recenzióról, amely a Márkez meg én című regényéről jelent meg a Népszabadságban. Ön ezt a megjegyzést, többek között, úgy kommentálta, hogy valamikor még azt

is gondolta: egy kritikusnak akár ne is köszönjön az ember. Mindaddig ez volt a véleménye, amíg Mándy Iván azt nem mondta önnek, hogy azért ez túlzás lenne. Megkockázathatom, hogy ön elsősorban az olvasók, semmint a kritikusok írója?

- A *Márkez meg én*-t azért írtam, hogy az elmúlt tizenöt évben összegyűlt fájdalokat rendezzem, lezárjam. Ennek egyike az én sajátos helyzetem a magyar irodalomban. De miután megírtam, többé-kevésbé túl is kerültem e problémákon. Nagyon örülök, ha az olvasók kedvence vagyok. Világéletemben az olvasóknak írtam, de anélkül, hogy kompromisszumot kötöttem volna ezért. Én nem tudom a biztos siker titkát, de a biztos bukását igen. A biztos bukás titka az, ha az író megpróbál úgy írni, ahogyan az ő elképzelése szerint az olvasók elvárják. Ha igyekszik a kegyeiket keresni, nem fog sikerülni. Úgy kell írni, ahogyan jónak gondolja, és csak reménykedhet, hogy az olvasók szeretettel fogadják. Ha igen, örüljön. Ha meg nem, akkor se búsuljon. Attól, hogy nem kedvelik, még lehet jó író, csak esetleg épp az írók Van Goghja – ő ugye életében egyetlen festményt sem adott el. Meggyőződésesem egyébként, hogy hosszú távon minden irodalmi anomália rendeződik. Az én helyzetem is elkezdett már rendeződni, különösen külföldön. Természetesen mindannyian hiúk vagyunk, szeretetre, megértésre vágyunk, de – nem adhat az Isten mindent egy helyre.

- Az ÉS-ben rendszeresen megjelenő, a lassan vagy mára már egészen feledésbe merülő írókról szóló megemlékezéseivel nagy szolgálatot tesz. Nemrég Kardos G. Györgyre emlékezett. Búbajos ember volt, népszerű, és az egyik legjobbnak tartott magyar író, akinek a Palesztináról írott regénytrilógiája talán ma is aktuális lehet. Mennyire érzi reménytelennek, hogy az utókor emlékezzen arra, amit az író ír?

- Az irodalmi hírnévnél nincs ingatabb dolog a világon. Shakespeare négyszáz évre feledésbe merült. Van írók, például Fejes Endre, akik az én gyerekkoromban lobogó fáklyának tűntek. Egyszer csak kisodród-nak a pálya szélére, és elfelejtik őket.

Fordítva is ez történik. Szép Ernő annyira nem hitt abban, hogy őt elfogadja bárki, különösen miután hazajött a munkaszolgálatból, hogy úgy mutatkozott be: „Szép Ernő voltam.” Egyik kedves íróm, Kardos G. György tisztában volt azzal, hogy amint meghal, elfelejtik. Ezt néha mondta is. Azt hittem, hogy viccel, de ma már tudom, komolyan gondolta. Az ő esetében érteni vélem az okokat. Életművének alaphelyszíne nem Magyarország, márpedig kétségtelen, hogy a maradandó regények zöme azért érdekes, mert egy bizonyos számunkra fontos vagy ismert helyről számolnak be. Ha elolvassuk Móricz könyveit, kiderül belőlük, hogyan ettek az emberek a magyar Alföldön. Milyen volt Budapest a huszadik század első felében. Miként nézett ki egy zsellérház, milyen szerzőszámokat használtak. A három Kardos G.-regény egy olyan Palesztinában játszódik, amely már nem is létezik. Hiába található a szövegben a rá jellemző nagyszerű emberábrázolás, pillanatnyilag ez, úgy látszik, nem elég az olvasóknak. Olyan időkben élünk, amikor a televízió, az internet, az amerikai film olyan könyvek felé taszítja az olvasót, amelyekben játékoskosságot, izgalmat vagy olcsó szórakoztatást talál. Kardos G. nem ilyen író volt, de ettől még lehet valamikor reneszánsza. Ez sok más szerzőre is áll. Én ritkán foglalkozom azzal, hogy mi lesz, ha meghalok. Amíg élek, nagyon szilárd törekvésem: nem szeretnék csalódást okozni az olvasóimnak, azoknak, akik szeretnek. Ugyanakkor igyekszem csak minden második évben jelentkezni új könyvvel. Úgy érzem, kímélnem kell olvasóim pénztárcáját. Csak akkor írok, ha van olyan mondanivalóm, amiről meg vagyok győződve, van olyan fontos, hogy emelt fővel kérhetem az olvasót, töltsön el tíz-húsz órát a könyvvel. Mert akkor egy kicsit jobb lesz. Hogy mi lesz jobb, és kinek, azt nem merem megfogalmazni. Ebben reménykedem. Nem arra célok, hogy nekem lesz jobb, a pénz miatt, hanem másoknak. Persze, a nagy példányszámok jól jövedelmeznek, de egész életemben arra törekedtem, hogy ne kelljen megélnem a

prózaírásból. Lengyel József 1969-ben az Új Írás hasábjain egy nyilvános levélben arra figyelmeztetett: írjon sokat, de vigyázzon, hogy ne vesztse el a pénzkereső foglalkozását, mert akkor előbb-utóbb rákényszerül majd, hogy rosszat írjon. Ez nagyon bölcs tanács. Sok mindent írtam pénzért: cikket, forgatókönyvet, hangjátékot, de prózát soha. Amíg a pénzkeresetet és a hivatását külön tudja választani egy író, addig nyugodt lelkiismerettel nézhet az olvasói szemébe.

- Nagy kár, hogy ma Lengyel Józsefet sem olvassák. Utolsó kérdés: ebben a velejéig átpolitizált országban hogyan képes elkerülni, hogy politikával foglalkozzon?

– Mindennap foglalkozom politikával, amikor reggel elolvasom az újságokat. Kidühögöm magam. De őszintén vallom Esterházy nézetét, aki a rendszerváltás körül olyasmit talált írni: abban a pillanatban, amikor az írók már foglalkozhatnak politikával, többé nem érdemes. Nézeteinket és hitvallásunkat bele kell írni könyveinkbe, a napi politikát hagyjuk a szakemberekre. Más kérdés, hogy Magyarországon még nem tartunk ott, hogy a politikusok szakemberek volnának. A felnőtt lakosság nagyobb része a szocializmusból maradt itt, az a rendszer arra tanította az embereket, hogy jellemtelenség bármit is elvállalni, nem szabad belépni semmibe, a jellemes ember maradjon kívül. Én máig eszerint élek. Pártpreferenciáim nincsenek. Politikai preferenciáim vannak, véleményeim is, de igyekszem távol tartani magam a nevetséges bozótharcoktól. 1990 óta több kormány volt, rokonszenvesebbek és kevésbé azok, de a személyes életem, helyzetem, sorsom egy jöttányit se lett jobb vagy rosszabb attól, hogy ki volt hatalmon. Kérdezed, hogyan tudom ezt megoldani? Szerencsém van. Ennek – és persze az olvasóknak – köszönhetem, hogy nem várok semmit az államtól. Nem kérek, nem pályázom, igyekszem a problémáimat magam megoldani. Úgy tartom, nem is volna erkölcsös, ha egy sikeres író közpénzre tartana igényt, maradjanak ezek a források azoknak, akik nem okvetlenül rosszabb írók, de kevésbé szerencsések. Sors bona, nihil aliud.

Maus

Art Spiegelman *Maus* című képregénye az a fajta fantasztikus sikertörténet, amire minden szerző vágyik, és amit csak kevesen hevernek ki.* A lengyelországi zsidó családból származó, stockholmi születésű New York-i művész az amerikai alternatív képregény világából hirtelen berobbant a kortárs irodalomba, vizuális kultúrába, holokauszttudományba, tananyag lett belőle. Nem akarok a képregény Elie Wieselt lenni, sóhajtottam – de már túl későn. Nem csoda, hogy ennyien felfigyeltek rá: a *Maus* különleges mű. Állatos képregény a holokausztról. Sőt, különleges hely: Mauthausen. Amikor próbálom összefoglalni, mi is ez a könyv, annak, aki még sosem látta, csak ilyen gyanús kifejezéseket találok, és rögtön hozzá is teszem, hogy *de nem az, aminek gondolnád, meg kell nézni, nem fogod tudni letenni.* Ezt nyilván az előítéletek miatt teszem hozzá olyan gyorsan – a képregény szó hallatán sokakban a gyermek, félalfabéta olvasóknak szóló tömegcikk rémlik fel, nem pedig a grafikai kreativitás és a szójátékok, nyelvi utalások gazdagsága, amivel Spiegelman dolgozik ebben a könyvben. De nemcsak erről van szó. Ezt a könyvet tényleg látni kell ahhoz, hogy tudjuk, miről szól.

Spiegelman saját holokauszt-túlélő szüleinek, Vladeknek és Anjának a történetét dolgozza fel – az első kötetben a harmincas évektől kezdődően Auschwitzba deportálásukig, a másodikban pedig az Auschwitzba érkezéstől a háború végéig. A szerző kijár

* Az *ős-Maus*, 1990-ben, a Napra-Forgó kiadó gondozásában már megjelent magyarul. (A szerk.)

Art Spiegelman: Maus. Egy túlélő története. Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2004, 2980 Ft

apjához, Queensbe, jegyzetel, magnóra vesz, rajzol, s a könyv szerves része az a beszélgetéssorozat Spiegelman és apja között, melyben feltérképezik ezt a családtörténetet. Csak éppen ebből az összefoglalásból az égvilágon semmi nem derül ki abból, hogy miért lehetetlen ez a könyv. Meg kell nézni.

A *Maus* jó néhány tabut sért meg már a pusztá formájával. Tragikus történelmi traumát ábrázolni abban a műfajban, ahol olyanokat szoktak írni, hogy *Bang!* és *Puff!* – ráadásul kis felhőcskébe? Keverni az állatmese fikcióját az igaz történettel, a dokumentumokkal? Sőt, állatként ábrázolni az embereket épp egy olyan történelmi helyzetben, amikor az emberi mivoltukat kérdőjelezték meg? Nincs ezzel valami baj? Ismeretlenül, látatlanban nehéz elmagyarázni, hogy miért nem baj – ha a képregényt úgy írják, úgy rajzolják, mint a *Maust*, akkor nem baj.

Spiegelman nagyon komolyan veszi az ábrázolás felelősségét. A *Maus* félig állat, félig ember szereplői szimbolikus alakok, képileg egyáltalán nem valószerűek, miközben lélektanilag teljesen valóságos, sőt szinte ismerős emberek. Ez az ellentmondás, a megjelenítés valószerűtlensége állandóan szembesíti az olvasót azzal, hogy mit lát és mit *nem* lát. A holokausztra va-

Repül az idő...

ló emlékezés egyik alapkérdése, hogy mi az belőle, ami nem megmutatható, nem ábrázolható, és Spiegelman e köré építi föl az egész könyvet. A képeken a németek macskák, a zsidók egerék, a lengyelek disznók, a franciák békák, az amerikaiak kutyák. Nem arról van szó, hogy a könnyebbség kedvéért *tegyünk úgy*, mintha mégsem emberekkel történének a szörnyűségek. Az egy testbe összezárt ember és állat képe inkább azt kérdezi, hogy mi az ember. Nem szájbarágósan, didaktikusan magyarázza, hanem kérdezi.

Halkan kérdezi, de állandóan. A lehetséges válaszok széles skálán mozognak, a precíz biológiai leírástól az erkölcsi normáig. Mi az ember és mi a nem-ember? A fajelmélet precíz válasza és az emberiség, az emberi méltóság normái között feszül a vézorkorszak egész története, s a nyugati kultúra egész meghasadt énképe. A *Maus* komoly játékot játszik az antiszemita karikatúrák rágcslóival: az emberi mivoltától megfosztott (és a másokat emberi mivoltuktól megfosztó) emberi állatot állítja a mű vizuális közép-

pontjába. Ezek a képek nem egyszerűen illusztrálják a történetet. Gyakran a képregénykocák változó elrendezése, a képek és szöveg kapcsolata világítja meg azt a szövevényes viszonyrendszert, ami a szereplőket, a múltat és a jelent összekapcsolja vagy éppen szétszakítja. A képregényeket gyakran a végleges méretnél nagyobbra rajzolják meg, hogy a nyomdai kicsinyítés során éleesebbé, tisztábbá váljanak a kontúrok. Egyszerű, jól bevált szakmai fogás. Spiegelman kihagyja ezt a trükköt: nála az a trükk, hogy nincs trükk. A *Maus* végleges méretben rajzolta, hagyta, hogy benne maradjon az ábrázolás emberi tökéletlensége, az élet pontatlansága, a bizonytalanság, a kis hézagok.

Mik ezek a néha nem is olyan kicsi hézagok? Vladek a nyolcvanas években elég részletesen próbálja elmesélni, mi történt vele és feleségével a harmincas évektől kezdve egészen addig, amíg a táborok felszabadulása után, a háború végén otthon újra találkoztak. Csakhogy a történet minduntalan kitér a lineáris kronológia medréből. Hol a történet másik része jut hirtelen Vladek eszébe, hol az, hogy valakivel később mi történt, hol pedig a jelen szól közbe, amikor Vladek mesélés helyett inkább szapulja az új feleségét, mindenféle feladatokra próbálja rávenni a fiát, rakják rendbe a bankszámláit, vigyék vissza a zabpelyhet a köztérbe, hátha felbontva is

visszaveszik, Spiegelman dobja ki a régi kabátját, már nem lehet benne emberek közé menni. Vladek ugyanis egy lehetetlen alak, aki időnként pont olyan elviselhetetlen, mint az ember saját szeretett családtagjai (ki is dobja fia kedvenc kabátját), és Spiegelman nem csinál belőle hibátlan papírmásé figurát. Egy-egy különösen nehéz résznél az apa zaklatottságában leveri az asztalról a gyógyszereit, össze kell szedni, és aznapra már elég is a mesélésből. Így aztán van, ami bekerül a történetbe, van, ami kimarad. És ki-

marad az is, ami végérvényesen elvesztett, s aminek csak a fájdalmas hiánya kísért a történetben. Spiegelman testvére, Richieu, ez a furcsa, nála egyszerre öregebb és fiatalabb, gyerekként meghalt fantomtestvér állandó viszonyítási pont, vetélytárs és alteregó, maga a kizökkent idő. Neki és a saját lányának ajánlja a szerző a második kötetet. Spiegelman anyja, aki túlélte a háborút, Auschwitzot, a hatvanas években öngyilkos lett, így nem vehetett részt a könyv alapjául szolgáló

beszélgetésekben. Az anyai, női hang és történet hullt helye az a súlyos csönd ebben a könyvben, ami a holokauszt emlékeztetéseken mindig ott visszhangzik. Amikor a hallgatás nem semmi, hanem valami.

A *Maus* bestseller, világsiker. Aki nem nézi meg a könyvet, gondolhatja, hogy na, képregényt még úgyse csináltak a vészkorszakból. *Ügyes!* Aki viszont megnézi és elkezd olvasni, rájön, hogy szó sincs olcsó, egyszerűsítő megoldásokról. Közérthető, könnyen

olvasható, mégsem könnyű, nem súlytalan olvasmány: a kép és a szó összjátékából, az egymásra rímeltetett jelentésekből és történetekből egy újra és újra elgondolkodtatni képes regény áll össze. S hullik is szét, mert a *Maus* nem zár le semmit. Az emlékezés nyitott, és az emlékezés alapformája ebben a könyvben a beszélgetés, az az élő, csapongó, meg-megszakadó, újra magára találó közös gondolkodás, aminek az olvasó is része lesz.

Orbán Katalin

HOGYAN KELETKEZETT A MAUS?

Art Spiegelman szülei, Anja és Vladek Spiegelman, a második világháború előtt a lengyelországi Sosnowiecben éltek, innen mentek nászútra 1938-ban, és itt éltek, amíg lehetett, a zsidó középosztály hétköznapijait. A deportálások kezdete után bujkáltak, végül azonban Auschwitzba vitték őket. Mindketten túléltek a koncentrációs tábor, s a háború végén otthon újra találkoztak. Első fiuk, Richieu, akit mások bújtattak, nem élte túl a vészkorszakot. A Spiegelman házaspár rövid svédországi kitérő után New Yorkban (Queens Rego Park negyedében) telepedett le, itt nőtt föl második fiuk, Art, aki 1948-ban született Stockholmban. Art szülei nagy bánatára nem lett fogorvos, hanem már a gimnáziumtól kezdve a kevésbé konzolidált képregény-rajzoló pályára készült. Az underground képregény világában eltöltött néhány évtized után a hetvenes-nyolcvanas években ő írta és rajzolta meg a szülők történetéből a *Maus* című képregényt.

Spiegelman tizenhárom évig dolgozott a *Mauson*, amelynek első, mindössze háromoldalas változata 1972-ben készült el. Ebben emlékezetből használt föl a szüleitől gyerekkorában hallott történeteket, s már ez a változat is állatszereplőkkel használ – a zsidók egerek, a németek macskák –, de grafikai világa még messze nem olyan leisztult és karakteres, mint a majdani könyvé. Spiegelman saját bevallása szerint, amikor a *Maus* első, 1972-es változatán elkezdett dolgozni, nem tudta rögtön, hogy holokauszt-képregény lesz belőle, s hogy ez lesz az a könyv, amiben szülei történetét megírja. Eredetileg egy olyan felkérésre kezdett képregénytemát keresni, ahol az alkotónak állatszereplőkkel kellett „valamit” csinálnia, és csak miután nagyon kitarotán cincogott a fülébe Josephine, az énekesnő (Kafka *Josefine, az énekesnő, avagy Az egerek népe* c. elbeszéléséből), találta meg ezt a „valamit” a holokausztban és saját családja történetében.

Ezt a rövid előtanulmányt 1978-ban kezdte el kibővíteni, s ehhez már rendszeres interjúkat is készített apjával. A végül könyvvé duzzadt képregény 1980–1991 között folytatásokban jelent meg a korábban Spiegelman és felesége által alapított *Raw* magazinban, 1986-ban és 1991-ben pedig könyv alakban is megjelentette a két kötetet a

Random House egyik kiadója, a Pantheon. Az első kötetbe Spiegelman beépített egy másik előzményt is: az eredetileg nem publikációra szánt, inkább terápiais céllal készített *Fogoly a Pokol bolygón* című rövid képregényt, amely anyja 1968-ban bekövetkezett öngyilkosságáról szól. A *Maus* alapjául szolgáló beszélgetések idején Anja már nem él – Vladek már második feleségével, Malával él Rego Parkban –, így Anja története csak töredékesen szerepel a könyvben, mert végül még a többször elvesztett és újraírt lengyel naplója jegyzetei sem maradtak fenn.

A *Maus* ezután még több formában is megjelent: az 1992-es Pulitzer-díj évében kijött az egykötetes *The Complete Maus*, és a New York-i MoMA (Modern Művészeti Múzeum) kiállítást rendezett a *Maus* keletkezéstörténetéről. Ez a kiállítás később kisebb változtatásokkal más múzeumokban, például a New York-i Zsidó Múzeumban is látható volt, és nagyrészt ebből az anyagból készült el 1994-ben, a számos vázlatot, dokumentumot, hangfelvételt és videót tartalmazó, ma már ritkaságszámba menő CD-ROM is, amit a Voyager jelentetett meg. Ezen nemcsak a Vladekkel készült interjúk eredeti hanganyaga illetve szövege és családi fotók szerepelnek, hanem például filmfelvételek is Spiegelman saját utazásairól, amikor szülei történetének helyszíneit járja be a *Maus* készítése közben. A könyvet megjelenése óta számtalan nyelvre fordították.

A *Maus* óta Spiegelman elsősorban szerkesztőként, képregény-történeti szakértőként, illetve a karikatúristáiról és grafikusairól is híres *The New Yorker* magazin munkatársaként dolgozott, 2004-ben pedig megjelent a New York-i World Trade Center elleni támadásról szóló *In the Shadow of No Towers* (A tornyok helyének árnyékában) című képregénykönyve. Spiegelman a lerombolt tornyok közvetlen közelében lakott a támadás idején (s lakik azóta is), és a könyvben – amelyben erősen kritizálja a Bush-kormányzat politikáját – a támadás napjának és az azt követő időszaknak a történetét dolgozza fel, a régi újságok vasárnapi képregényoldalát idéző, nagyalakú képeskönyvben.

O. K.

Távolítás

Köves Gyuri és Citrom Bandi: Nagy Marcell és Dimény Áron

Akétkedő kérdés, amely Koltai Lajos, a kiváló operatőr első rendezésének hírére egyre markánsabban fogalmazódott meg az emberben – hogyan lehet Kertész *Sorstalanságát* mozgóképpé formálni? –, a film megtekintése után egyre élesebben merül föl. A Nobel-díjas regény nyelverteremtő nagysága, különleges perspektívája miatt válhatott a modern magyar irodalom ékkövévé. Eseményeket, történeteket ír le, egyenes vonalon halad előre az időben, de tartalma mellett elbeszélőmódja számít kiemelkedő értékének. A regényből, az ismert előzmények után Kertész Imre maga írt filmforgatókönyvet, amely könyv alakban meg is jelent 2001-ben. Különös olvasmány volt ez, oly módon meglepő, mint amikor valaki hirtelen egész más szögből lát egy jól ismert arcot, tájat, tárgyat – a regény bűvös anyagába, nyelvi szövetei közé mintha erős fényű lámpával a kezében hatolt volna be (bő negyedszázaddal később) szerzője.

Koltai filmje alázattal, lelkiismerettel ragaszkodik a regény, és kiváltképpen a filmforgatókönyv jelölte szikár nyomvonalhoz. Hú hozzá, ameddig csak lehet, de szinte minden egyebet lehánt, elhagy, felcserél és levált. A regény nyelvét, a minden más irodalmi nyelvtől elütő, sajátos elbeszélői módot

nem emeli át, nem adaptálja, nem termékenyül meg általa. A *Sorstalanság* című regényre sajátos, rendhagyó, kliktől mentes vizuális nyelv megalkotásával kellett volna „felelni” – ehelyett Koltai alapvetően (számos, az egészet sajnos meg nem mentő apró bravúrral, remek kicsi töredékekkel gazdag) megszokásban utazik. A regény kíméletlen közelképekben, a hatmillióból egyetlen sorsát láttatva, létfilozófiává emelve ábrázolja a vészidőket. Kertész számára „az apró dolgok fontosak”, szövegének részletessége, tűélessége, realizmusa által vagyunk képesek mi, érintetlen befogadók, egészen különös azonosulással, szinte a sorstársi élményig eljutni. Mert a regény megkínóz, míg a film legfeljebb megrendít.

Koltai Lajos rendezésének egyik leg súlyosabb terhe Ennio Morricone zenéje: e kompozíció a magyar filmtörténet egyik legnagyobb tévedése. Émelygős, felszínesnek ható rutinmunka, pánsípos-okarinás révület, aminek Kertész világához bizony semmi köze: emelke-

dettségre törekvése idegen az eredeti alkotás minden betűjétől. Schnittke, Gorecki, Kurtág, Ligeti, Párt Kelet-Közép-Európája hemzseg a (megnyomort életű) komponistaszzeniktől – a választás érthetetlen.

Nagy Marcell Köves Gyurija igen sokat ment a filmen: az élete első filmszerepét játszó fiú megfelelt a roppant kihívásnak: története gyakran egészen kiválik, izolálódik a film szövetétől. A halál torkában felnőtte váló, megropantott, megnyomortott gyermekember rettenetes drámáját láthatóan komolyan sikerült átéreznie. Különös kérdés, hogy a regényt olvasva, annak szövege kinek a hangján is szólal meg bennünk. A monológot először kamaszként, később a Nobel-díj átvétele idején olvastam. Mindkétszer egy felnőtt ember – a visszaemlékező – hangját hallottam. A filmben a tizenöt éves

Köves Gyurit alakító színész a narrátor. Lehet, hogy ez csak engem ejtett zavarba, lehet, hogy (ma újra) lehetetlenség elképzelni, hogy mindaz egy gyerekkel, sok százezer gyerekkel megeshetett. De a dermesztő tény, a gyermekholokausztot nem tette átélhetőbbé a „látszó színészként” bizony kategóriákkal jobb főszereplő hangja.

A regény természetességként kezeli a népiást, Köves Gyuri haláltáborhonvágya, a budapesti villamosban, a „demokratikus lap” újságírójával folytatott beszélgetésének abszurditása, egyszerűen elsikkad a filmverzióban. Előbbi párbeszéd a könyv egyik legzaklatóbb, legkeserűbb, mesterien megírt momentuma. A filmben Lukács Andor izzadó-lánglelkű zurnalisztájának túlhabzó, tolakodó, együgyű részvéte szinte fel sem tűnik. Igazán nincs mitől elűtnie.

Az emberi lélek talányait, a jó ember–rossz ember felosztást cáfoló határeset-karakterek némelyikét remek színésszel, sikeresen filmre vitte a rendező. E figurák – így Szarvas József csepeli csendőre, vagy M. Kecskés András munkácsi „finn”-je – lenyűgöznek. Koltai *Sorstalanságában* a magyar színművészet színe-virága játszik: a legapróbb szerepeket is kiváló színészek keltik életre, roppant alázat-

tal. Harkányi Endre, Kishonti Ildikó, Haumann Péter, Rajhona Ádám, Benedek Miklós, Máté Gábor, Bán János, Gászó György, Schell Judit, Lázár Kati, Gyabronka József és a többiek alakításai önmagukban mesteriek. Zsótér Sándor – mint a haláltábori peronon életről és halálról döntő orvos-tiszt – másfél perces jelenlétére nem találni szavakat: játéka delejező. A Citrom Bandit megformáló kolozsvári színész, Dimény Áron szintén remek. Háborzongató jelenés az appelen billegő-hullámzó tömegben feltűnő táncművész, Ladányi Andrea.

A megrendülés katarzisa hiányzik talán leginkább ebből a filmből: nem enged közel a sorshoz-sorstalansághoz, mert hiába igyekszik, hogy leplezze önnön monumentalitását, nem segít átélni, hogy mindaz, amiről Ker-

tész ír, mindössze hat évtizede történt meg, itt, ahol élünk, vagy karnyújtásnyi távolságban. Auschwitz-Oswiecim hat óra kocsival Pestről. Hogy hazánkban még mindig havonta kerülnek elő a földből világháborús bombák és csontok, hogy innen félmillió ember hiányzik, és hiányoznak meg nem született gyerekeik és unokáik, az utcákról a lépteik nesze. Aki látta a közelmúltban az Auschwitz-Birkenauban, a tábor felszabadulásának 60. évfordulóján tartott megemlékezés képeit, az evidens, dermesztően egyszerű performanszot, amint lángba borult a fél kilométer hosszú vonatsín a barakkok közt, majd fénnyel-hanggal egy vonat érkezésének illúzióját keltették, az tudja, miféle megrendítő, nemes egyszerűségről beszélnek.

Káprázatos képek, remek színészi

pillanatok sokaságát kínálja Koltai Lajos rendezése, miközben gyakran távol tartja magát a regény örök-kényelmetlen igazságaitól. A természetességtől, a „saját holokauszt” holtig levethetlenségétől, attól, hogy mindahhoz, ami akkor történt, személyes, örök közünk van. „Mert úgy érzem, hogy amikor Auschwitz traumatikus hatásán gondolkodom, ezzel a mai ember vitalitásának és kreativitásának az alapkérdéseire jutok el; s Auschwitzon gondolkodva így, talán paradox módon, de inkább a jövőn, semmint a múlton gondolkodom” – fejezte be stockholmi beszédét Kertész.

Halász Tamás

A Szombat következő számában interjút közlünk a film rendezőjével, Koltai Lajossal.

Részekből az egész

Kétszeresen is megérett az idő Gerendás Péter legújabb lemezére. A *Memento* című albumot a holokauszt hatvanadik évfordulójának emlékére készítette, de már eddigi lemezein, főképp a legutóbbin (*Új dimenziók*) is szerepeltek holokauszt témájú dalok.

Nem könnyű erről írni, hiszen az ember akkor kezd muzsikálni, ha nem tudja szavakba önteni az érzéseket, most pedig fordítva történik, szavakká kellene formálnom a zenét, ezt az utánozhatatlan és mással össze nem téveszthető „gerendáspéterességet”.

A lemezen hallhatók régebbi Gerendás-dalok (*Százéves pályaudvar, Ötezer éves kő, A híd*), közismert, szeretett, megbecsült és mindenki által ismert számok (*Hová tűnt a sok virág, A Yiddishe Mame, Yerusalem shel zahav*), és olyan

**Gerendás Péter:
Memento,
2004,
Narrátor**

szerezmények, amelyek eddig még nem kerültek fel egyik CD-re sem (*Utolsó nap, Többé nem akarom, Ugye nem fordulsz el tőlem*). Egytől egyig finoman és ízlésesen hangszerelt, apró remek, mindegyik másról szól, de a mélyükön ugyanaz van, így alkotnak egységes egészet. A lemezt hallgatván, az tűnt fel először, hogy a zenék legnagyobb részében egyáltalán nem tűnnek elő megszokott zsidó motívumok, és a szövegekben sem konkretizálódik a holokauszt. Mégis, a szöveg és a zene együttségéből

adódóan akkor is tudnám, hogy miről szól, ha nem láttam volna a CD borítóját (Flamm Ferenc munkája). Nagyon tetszik, hogy ez a lemez nem *akart* zsidós lenni, ez olyan *lett*.

Szeretném külön megemlíteni az *Utolsó nap* című számot, amely azonnal a kedvencemmé vált. Lehet, hogy azért, mert egyszerre van meg benne az erő és a visszafogottság, vagy talán azért, mert a versszakok filmként peregnék előttem, vagy esetleg azért, mert a Tompos Kátya által oroszul énekelt három sornak olyan súlya van, hogy a legalább hatszólamú dallam azóta is zakatol a fejemben.

Igazi kuriózum ezen az albumon Radnóti *Hetedik eclogája*: a távolról hallatszó zene egyre dúsabb lesz, egy fátyolos női hang eltűnő és újra megjelenő dallamoszlányt énekel (Bíró Eszter), Gáti Oszkár pedig elkezd a szívbemarkoló sorokat: „Látod-e, esteledik...” A vers végén a távoli zene elhalkul, majd teljesen megszűnik, s egyetlen remegő, megtört és beletörődött férfihang szinte csak suttogja: „mert nem tudok én meghalni se, élni se nélküléd immár.”

A *memento* jelentése emlékezés, súlyos dologra, eseményre emlékeztető jel. Gerendás emlékezik és emlékeztet azokra az emberekre, akiket már nem ismerhettünk, vagy akiket ismertünk, de elvesztettünk: emlékeztet, hogy soha nem szabad elfelejtenünk őket.

Rick Zsófi

Függönyök Purimja

Azt gondolhatjátok, hogy viccelek, hogy a Purim és a függönyök között lévő kapcsolat csak egy purimi tréfa. Nos, tévedtek. Valóban volt Függönyök Purimja, eredetileg „Purim Vorhang”-nak nevezték, és egy zsidó közösség megmenekülését ünnepelték vele.

A Függönyök Purimját eredetileg télen ünnepelték, Tevet 22-én, a rendes Purim előtt két hónappal. Az ünnepnap 300 évvel ezelőtti eseményekről emlékezik meg, amelyek Csehországban a híres prágai gettóban történtek.

Így volt tehát:

Wenceslavi Rudolf, Csehország kormányzója egy volt azon emberek közül, akik nem örültek annak, hogy a zsidók vagyona tesznek szert. Személyes sértésnek vette, hogy egy olyan ember, mint a gazdag Schmieles Jakob nemesi címet kap. Nem volt mit tenni azonban, akkoriban Prágában több mint ezer zsidó élt, közülük sokan gazdag kereskedők voltak és bankárok. Mindez annak volt köszönhető, hogy a híres prágai Löw rabbi, a Máhárál emléke és befolyása még mindig érezhető volt zsidók és nem zsidók között egyaránt. Így a kormányzó minden igyekezete ellenére sem tudott komoly zavargásokat vagy pogromokat provokálni. Azonban az 5383-as év (1623) egyik téli napján a sors a kezére játszott.

Palotája kincsei között nagy és nehéz brokátfüggönyök voltak, melyeket egy középkori mester készített Brüsszelben. Értékük felbecsülhetetlen volt, s a kormányzó a királynak tartozott felelősséggel értük. Egész

évben, a tél közepéig védett helyen tartották őket, hogy megóvják a nap-sütéstől, portól. Amikor eljött a december, Hradek kamarás, a kormányzó jobb keze elrendelte, hogy hozzák elő a függönyöket és készítsék fel a palotát az ünnepi időszakra. Minden rendben ment, mert az értékes darabok mindegyikét nagy odafigyeléssel raktározták el. A lista alján voltak az aranybrokát függönyök. Ahogy az lenni szokott, a pince hatalmas vasládájában tartották őket, amelyben a palota legértékesebb darabjai voltak.

Eljött a fontos nap, melyen maga Hradek ment le a pincébe, hogy ellenőrizze, a szolgák elég óvatosan és körültekintően bánnak-e az értékes anyagokkal. Felemelte a nehéz vas tetőt és a gyertya fénye – hogy lehet ez? – megvilágította a láda teljesen üres belsejét. A jelenlétüknek elakadt a lélegzetük, és szörnyű kiáltás rázta meg az egész palotát. Hamarosan a kormányzó is meghallotta a szörnyű hírt. Azonnal nyomozást rendelt el. Senki nem léphetett be a palotába, és senki sem hagyhatta el azt. Rudolf, aki olyan mérges volt, mint egy oroszán, egyenként hallgatta ki a palota dolgozóit a kamarástól a takarítókig, de semmi eredményre nem jutott. Mindenki tagadta, hogy bármit tudna, vagy bármi köze lenne a rabláshoz.

– Ha nem lesznek itt a függönyök ma estig – mondta a kormányzó a szolgáknak –, mindannyian börtönbe kerültek. – Senki sem kételkedett benne, hogy beváltja ígérését.

Pár perc nehéz csend után, melyet csak a kormányzó dühös lépteinek zaja szakított félbe, a kamarás azt javasolta, hogy a kormányzó rendelje el: katonák kutassák át a város összes zálogházát és raktárát.

– Ha megengedi nagyságod, azt javasolom, külön figyelmet fordítsunk a

zsidó kereskedők üzleteire. Ők szeretik a lopott árut – tette hozzá Hradek rosszindulatúan.

Wenceslavi Rudolf nagyon örült kamarása tanácsának, és nem sokkal később katonái átfésültek minden prágai üzletet és raktárt. Körülzárták a gettót, és anélkül, hogy egy szót is elárultak volna kutatásuk céljáról, minden házat feldúltak, kiforgattak.

A katonák egyik csapata Enoch Altschul házához és üzletéhez érkezett, aki a prágai gettó egyik vezetője volt, tudós és gazdag kereskedő. Óvatosság és megfontoltság nélkül minden fiókot, minden polcot átkutattak, tartalmukat kiszórták a földre, hatalmas rendetlenséget hagytak maguk mögött. Amikor nem találták, amit kerestek, pisztolyt fogtak Enoch Altschul melléhez, és megfenyegették, hogy lelövik, ha nem árulja el, hol rejtette el az értékes darabokat. Életét féltve Enoch Altschul kinyitotta az üzlete végében lévő titkos kamrát, ahol sok más értékes műtárgy között a katonák megpillantottak pár aranylő szövetet. Elégedett kiáltás hagyta el ajkukat, megragadták a kereskedőt, megverték és láncra verték. A lopás története egy pillanat alatt elterjedt a városban. A katonák végigvezették Enoch Altschult a gettó utcáin, s amint elhagyták a zsidónegyedet, bezárták, mert tudták, a vad tömeg bármire képes lenne.

A kormányzó még mindig dühösen járt fel s alá, amikor behozták elé a zsidó kereskedőt. A megtalált függönyök kicsit megnyugtatták kedélyét, de ami még jobban felvidította őt, az a zsidó vezető vasra ver látványa volt. Azonnal rájött, hogy hatalmas lehetőséget kapott, olyat, amilyenre kormányzóvá választása óta várt, hogy végre megalázhassa a zsidó kereskedőket és nemeseket, és kifoszhassa a gettót a saját maga és népe javára. Borzalmas szitkokat szórt Enoch Altschulra, nem válogatta meg a szavait.

Az öreg zsidó csendesesen állt előtte. Belső méltósága csak növelte a kormányzó dühét. Sem a szitkok, sem a lovaglőostor ütése nem érték el, hogy Enoch elárulja, hogyan kerültek hozzá az aranyfüggönyök.

– Becsületszavam adtam udvarod egyik legnemesebb tagjának. Amíg ő maga nem ad nekem engedélyt, nem

áruhatom el, miért voltak e függönyök a házamban.

– Tolvaj! Nincs becsületed, szavadnak semmi értéke. Csak menekülni próbálsz, menteni magad. De nem baj. Meglátjuk, az ostor szóra bír-e majd.

A kínzás és az ütések nem törték meg Enoch akaraterejét. Estefelé újra a kormányzó elé hozták, hordágyon.

– Most már elárulod, ki adta neked a függönyöket?

A kereskedő olyan gyenge volt, hogy csak megrázta a fejét.

– Holnap reggelig adok neked időt. Ha reggel kilencig nem beszélsz, nemcsak hogy a családod és te is lógni fogtok, de engedélyt adok az embereknek, hogy lerohanják a gettót.

Először, mióta elfogták, Enoch

Altschul elvesztette higgadságát. Most már nemcsak a saját élete és becsülete volt a tét. A kormányzó szörnyű fenyegetése nyilvánvaló volt, s Enoch elveszítette elhatározottságát.

Egész éjjel előre és hátra forgolódtott sötét cellájának priccén, megkínzott teste égett a fájdalomtól. Isten segítségével és irányításért könyörgött. Fontosabb, hogy megtartsa esküjét annak, aki a függönyöket hozta, annak ellenére, hogy amikor behozták a kormányzó elé, ez az ember úgy tett, mintha észre sem venné őt? Vagy közösségének a sorsa túl fontos ahhoz, hogy feláldozza saját személyes tisztességéért? Reggel felé nyugtalan álomba merült. Hirtelen úgy tűnt, hogy világos lett a cella. Megjelent előtte hőn szeretett tanárának és barátjának, Lőw rabbinak a képe, és biztosította, hogy minden rendben lesz. Bár

rögtön ezután felébredt, Enoch Altschult megerősítette és bátorította az álom. Végig, amíg az örök el nem jöttek érte, hogy elvigyék a kormányzóhoz, imádkozott Istenhez, hogy segítse. Hamarosan megtudta, hogy nem ő volt az egyetlen, aki nem tudott aludni aznap éjjel, és hogy mestere valakinek még megjelent álmában.

Wenceslavi Rudolf türelmetlenül ütögette íróasztalát lovaglóstórával, amikor Enochot bevitték az egész udvar elé. Az előző nap kínzásai ellenére az öreg zsidó nyugodtnak és összeszedettnak tűnt. A kormányzó jelt adott, hogy Enochot kísérik a nagy térre, ahol több száz felfegyverzett katona várta. Körülöttük hatalmas tömeg állt, kiabáltak, és várták, hogy történjen valami.

– Ha jelt adok innen az ablakból, betörnek a gettó minden házába – mondta Rudolf kormányzó. Mielőtt azonban Enoch megszólalhatott volna, Hradek, a gőgös kamarás a kormányzó és a kereskedő közé vetette magát. Sápadt, hófehér arccal, izgatottan szólt a döbbszóló kormányzóhoz:

– Kegyelem, kegyelem, nagyságod. Én vagyok a bűnös! Engem büntess meg, ne ezt a nemes öregembert, aki azt gondolja, hogy a te becsületedet védi!

A kormányzót és az egész udvart megdöbbenetette a kamarás vallomása. Hitetlenkedve figyelték elbeszélését:

– Néhány hónappal ezelőtt sürgősen szükségem volt ötezer dukátra, melyet hazardjátékon elvesztettem. Nem jutott eszembe más módszer arra, hogyan fizethetném ki az adósságomat, mint hogy kivesszem az értékes aranybrokát

függönyöket a ládából, és zálogba adom a tiszteletre méltó Enoch Altschulnak, aki már sok szoros helyzetből mentett ki. Azért, hogy megvédjem magam, írtam egy levelet a nevedben, aláírtam és lepecsételtem a pecséteddal. Ebben te pénzt kérsz a függönyökért, és cserébe megígéred, hogy ha senki sem tud meg semmit a tranzakcióról, akkor kegyesen bánsz a prágai zsidókkal. A levélben fenyegetés is áll, miszerint ha Enoch elárulná a titkot bárkinek a világon, a gettót megbünteted. Nem voltam elégedett a levéllel, ezért megesküdtem Enochot személyesen Istenére és becsületére, hogy mint az életét, úgy őrzi majd a titkot, a hírnevet és a politikai karrieredet. Amikor kérdeztél minket, azt tanácsoltam, hogy kutatassd át a zsidó otthonokat és boltokat, mert tudtam, hogy a katonáid megtalálják a függönyöket. Azt is tudtam, hogy nem fogsz sokat teketóriázni a zsidó kereskedővel, akinél megtalálsz a függönyöket, és azt is, hogy számíthatok rá, Enoch megtartja szavát minden körülmények között. Így mindkettőnkön segít. Majdnem sikerült. Tegnap éjjel azonban szörnyű látomásom volt. Hosszú szenvedés után, hogy elhallgattassam bűnös lelkiismeretemet, elaludtam. Álomban megjelent a gettó híres vezetője, Lőw rabbi, aki évekkor ezelőtt meghalt. Álomban vele volt az agyagszörny, a Gólem, akitől Prága minden lakosa rettegett. Senki, aki egy ártatlan zsidót megváltott, nem menekülhetett a Gólem bosszújától. Az öreg rabbi hangja csendesen azt mondta: „Mondd el holnap az igazságot!” Lától égve és félelemmel telve jöttem hajnalban, s alig vártam a pillanatot, amikor bevallhatom bűnömöt a nyilvánosság előtt.

Miután a kamarás befejezte a történetet, elájult, összeesett a kormányzó és az udvar tagjai előtt.

Enoch Altschult azonnal szabadon engedték.

A csodás eseményekre való emlékezésül Enoch Altschul megkérte népét, hogy minden Tevet 27-én ünnepeljék meg a Függönyök Purimját. Évszázadokon át ünnepelte az Altschul család és velük együtt az egész prágai zsidó közösség ezt a napot, emlékezve a megmenekülésre.

Fritz Zsuzsa

Vette a lapot? Vegye a lapot!

Vagy fizessen elő –
így olcsóbb és egyszerűbb!

Évi 3900 Ft helyett összesen
3500 Ft-ért tíz alkalommal jut
hozzá a Szombathoz.

Igényeljen csekket telefonon,
vagy e-mailen.

Címünk: 1065 Bp. Révay u. 16.

Telefon 311-6665, 311-9214

E-mail: info@szombat.org

Előfizethet közvetlen

banki átutalással is

a 11709002-20066703 számú
számlaszámon.

Summary

The March issue of *Szombat* focuses on one of the gravest issues in Hungary, the problem of former agents and informants of the secret police. "The files must be opened in order to dispel the aura of suspicion, whether voiced or not, clinging to the leaders and members of various political parties, social organisations, religious congregations, journals, academic institutions and universities," writes **Gábor T. Szántó** in his editorial. **Csaba Kunstár** discusses the informants working inside various congregations. He quotes an interview with **László Deutsch**, currently serving as the rabbi of Újpest, who recalls the years before the political changes: "When I was at Pécs, two officers of the secret police visited me. They did not exert any pressure on me, but simply enquired whether I spoke against the state or spoke favourably about Israel in my sermons." Deutsch told the two men that his religious beliefs would not allow him to act as an informant. "Don't worry," they answered, "we have the people we need for that."

The Lubavitcher Hasidim have founded a new congregation by the name of Unified Hungarian Jewish Congregation. "It is rather ironic that Chabad, one of the most conservative and traditional Jewish communities, has undertaken the task of bringing back the lost souls into the fold with their open university courses and public festivals (viewed with a little distaste by a part of Hungarian Jewry which has become accustomed to living in a state of mimicry since the war). This is a task", as **Márton Csáki** ironically notes, "which the Alliance of Jewish Congregations has been unable to cope with over the past fifteen years. The invitation to the dedication ceremony of the

new prayer-house shocked some people for it claimed that the building is the first and only synagogue in Budapest's downtown area."

In his essay on European anti-Semitism, **Tony Judt**, the American Jewish historian who often criticizes Israel's controversial politics and, occasionally, even Israel's *raison d'être*, notes that "it may be easier for Jews to take their distance from Israel's illegal acts and misguided calculations than it is for non-Jews – the latter are always vulnerable to moral blackmail by Zionists, especially in countries with anti-Semitic pasts. But we shall never be able to think straight about anti-Semitism until this firewall is in place." **János Gadó** begs to differ with Judt's conclusion: "We should erect a firewall between anti-Semitism and anti-Zionism, an act which even Hamas might applaud, for they deny being anti-Semites, claiming that they merely fight against Israel."

"I believe that Jewry is one of the most complicated issues in modern Hungarian society. I have no idea how people have the effrontery to determine who is Jewish and who is not. Take me: I am not circumcised, but I do have a Catholic baptism certificate – would I qualify as a Jew in their eyes or not?" – asks **Miklós Vámos** in the interview given to *Szombat*. The interview is followed by a short essay, "Let's learn Hebrew the easy, quick way".

Katalin Orbán has contributed a review of **Art Spiegelman's** Holocaust comic, *Maus*. "This is the kind of success story every writer dreams of, and very few survive."

The Children's Corner column contains a Purim story, narrated by **Zsuzsa Fritz**.